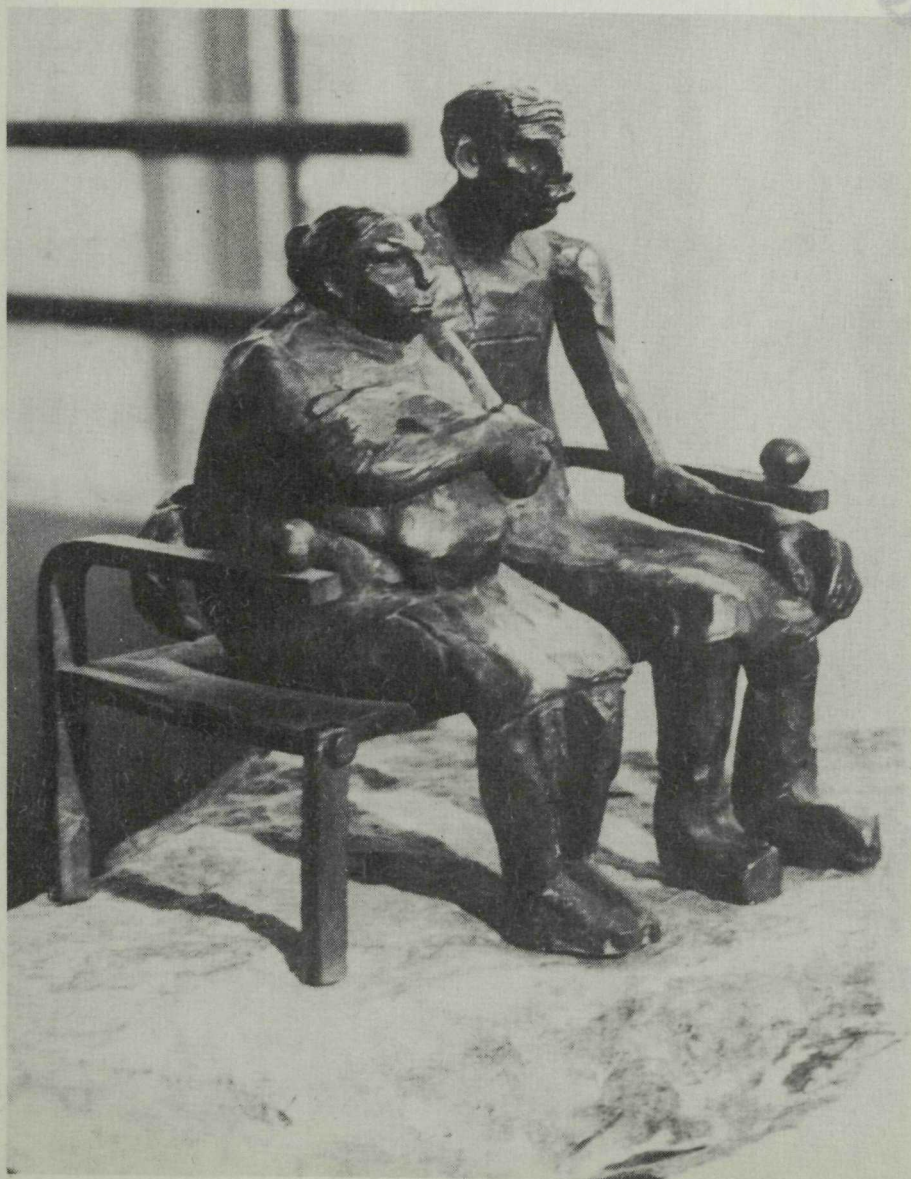
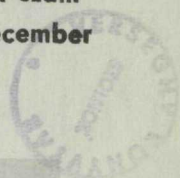

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

4

XXXI. évfolyam
negyedik szám
1985. december

TARTALOM

- 3 Kajszin Kulijev és Juvan Sesztalov versei
- 4 A forrásnál — Jurij Akimov novellája
- 7 Ancsel Éva: A történelem csöndjei — esszé

VALÓ VILÁG

- 11 A közép-tiszavidéki térség idegenforgalmi adottságai II. rész — Tóth András tanulmánya
- 16 Bóka János — Nagy György: Stratégia választás, vagy kényszerű alkalmazkodás (Vezetői vélemények a középtávú vállalati feladatokról)

FÓRUM

- 23 Életmódváltozás a Nagy-kunságban — Örsi Julianna tanulmánya
- 27 Kulcsok, szobák, sorsok — L. Murányi László írása

HAGYOMÁNYOK

- 32 A magyarországi jászok (Rövid történeti vázlat) Írta: Vlagyimir Alekszandrovics Kuznyecov (Fordította: Szabó László)
- 41 Szélpál Árpád újra itthon — Tiszai Lajos írása

KÉPEK

A folyóirat illusztrációit Győrfi István szobrászművész szolnoki kiállításának és a Szolnoki Galériában rendezett tűzzománc-tárlat anyagából válogattuk.

A borító belső oldalán a 22. és 26. oldalon a Szolnoki Bartók Kórus tallinni útján készült fotók láthatók.

(Fotó: T. Katona László, Tarpai Zoltán, Nagy Zsolt).

E számunk szerzői:

Kajszin Kulijev
költő, Tallinn

Juvan Sesztalov
költő, Leningrád

Jurij Akimov
az APN hírügynökség budapesti munkatársa

Ancsel Éva
a filozófiai tudományok doktora, egyetemi tanár, ELTE, Budapest

Tóth András
MTVB kereskedelmi osztályának vezetője, Szolnok

Bóka János
közgazdász, Szolnok

Nagy György
közgazdász, Szolnok

Dr. Örsi Julianna
múzeumigazgató, Túrkeve

L. Murányi László
újságíró, Szolnok

V. A. Kuznyecov
a történettudományok doktora
a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Észak-Osztétiai Intézetének igazgatóhelyettese, Ordzsonikidze

Tiszai Lajos
újságíró, Szolnok

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánai Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 23. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1985. december — 4147

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Dorkovics Ágnes, Erdélyi Sándor, dr. László Gyula (felelős szerkesztő) Nánási Mihály, dr. Székely Péter, Tóth László, Valkó Mihály (elnök) dr. Zádor Béla.

Terjesztés: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXI. évfolyam, 4. szám, 1985. december

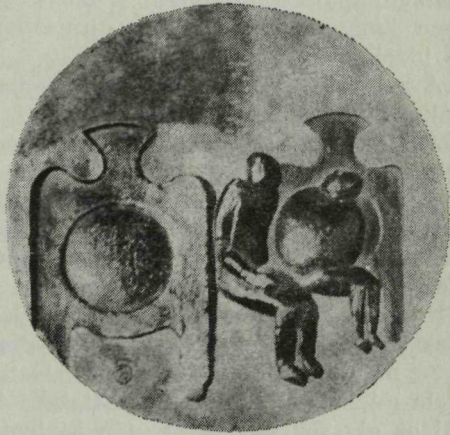
KAJSZIN KULIJEV:

Szerelem

*Csak nézni, nézni téged könnyedén, gondtalan,
mert hiszen könnyű vagy, ha vagy csak általam,
kérni, hogy megmaradj gyümölcsízű nyaram,
hogy nézzelek örökké könnyedén, gondtalan.*

*Örökké nézni téged gondtalan-könnyedén,
nézni örökké téged e földön nincs remény.
Arcod szétmossa zápor az ablak üvegén,
suhogásnak se látszol a platán levelén.*

Pár II.

JUVAN SESZTALOV:

Hová is jutok el innen

*Nem hal meg, tudom, a lélek.
Élél, s majd újra éléd.
Futkos a földön, az égen,
tejköddé foszlik a kéken,
sír, kacag, gondol sok gondra,
az ember szívével dobban,
s az ember hogyha kioltja,
új szívben új lángra lobban.
Új szívben szítja a szikrát,
új testbe lopja be titkát...
Azt hiszem, ezen a földön
nem első életem töltöttem:
vágattam paripa hátán,
röpültem víznek felette,*

*táplálta rénem a tundra,
porvihar útam belepte,
sámánként csudát daloltam,
Puskin meg Petőfi voltam,
szépséget, kincset kerestem,
jó kútra szomjan hajoltam.
Dalocskák riogtak bennem.
Pétervár útait róttam,
Pest-Budán vigadtam fennen...
Mivé kell végül is lennem?
Meghalván kivé is válnék?
Áldást vagy átkot kell vinnem?
Vig élet, bús élet vár még?
Hova is jutok el innen?*

A forrásnál

— Budapestről jött hozzánk a szanatóriumba? Ilyen messziről?! Igaz, nem is olyan nagy távolság ma már az a négyezer kilométer. Két óra az út repülővel Moszkváig, onnan aztán még kettő. Egy nap alatt bőven oda juthat az ember. Egyébként az idén magam is voltam repülővel Budapesten, útközben Moszkvát is megnéztem.

* * *

Most voltam másodszer Budapesten. Először a háború alatt, két évig tartó nehéz úton jutottunk odáig! Most meg? Alig volt időnk a gépen körülnézni, mááris megérkeztünk. Jó volt ez az utazás, az egész csoport elégedett volt. Hiszen érdekes dolog utazgatni egy idegen országban, megnézni, hogyan élnek az emberek, összehasonlítani a mi életünkkel. Különösen izgalmas volt ez nekem, hogy negyven év után újra láthatom azt az országot, amelyben ifjúságom idején már jártam egyszer.

A magyar városok közül, Budapesten kívül Székesfehérvárra és Miskolcra emlékszem a legjobban. Miskolcra azért, mert ott feküdtem kórházban, Székesfehérvárra meg azért, mert a környéken elkeseredett harcokat vívtunk. No meg azért is emlékszem annyira erre a városra, ahogy magunk között mondtuk, könnyebb volt elfoglalni, mint a „Székesfehérvár” szót helyesen kiejteni, pedig igazán nagy véráldozatokat hoztunk az érte vívott harcokban. Bár később, amikor néhány szót már megtanultunk magyarul, kiderült, hogy a „Székesfehérvár” szót nem is olyan nehéz kimondani.

Nos, mint mondtam, az utazás elég hosszú ideig tartott ahhoz, hogy eljussak csaknem mindenhová, ahol alakulatunk harcolt.

Az már a háború utolsó hónapjaiban volt. Tényleg a vége felé jártunk már, és sem mi, túlnyomórészt egész fiatal fiúk, sem a többiek, nem akartunk meghalni az oly sok küzdelem után kivívott győzelem kapujában. Mindannyian szerettünk volna hazakerülni, újjáépíteni mindent, amit leromboltak, elkezdeni a békés életet, dolgozni, családot alapítani, gyermekeket nevelni. De a háború az háború, és megértettük, hogy amikor távol a szülőföldünktől védjük a hazánkat, a népeket segítjük, hogy megszabaduljanak a fasizmustól, ami oly sok szenvedést okozott és oly sokmillió emberáldozatot követelt. Gondolom, ez egy kicsit fellengzősen hangzik, de akkor mindannyian így éreztük.

Sokan, nagyon sokan vannak olyan elvtársaim, különböző nemzetiségűek, oroszok, ukránok, szülőföldem szülőttei — kabardok —, akik mellettem küzdöttek, de nem érték meg a háború végét, a győzelmünket. A szovjet katonák százezrei alusszák örök álmukat a baráti szocialista országok földjén, és ezernyi szovjet katonasír van Magyarország földjén is. De a sok véráldozat nem volt hiábavaló. Amikor a csoporttal ide-oda utazgattunk Magyarországon, a saját szemünkkel győződhettünk meg róla, hogy a magyar nép jól él, szorgalmasan dolgozik. Vannak nehézségei? Dehát létezik-e élet nehézség nélkül?

* * *

Hosszú ideig szerencsém volt: már több mint két éve voltam a fronton, de még egyetlen karcolás sem esett rajtam. Magyarországon aztán elintézett egy repeszdarab. Harcoltam Budapesten, aztán Székesfehérvár alatt, végül egy miskolci kórházban kötöttem ki. Oda szállítottak.

A budapesti emlékeim. . . Házak, amelyeken óriási sebeket ütöttek a belővések, házfalak, amelyekről a golyók letépték a vakolatot, betört kirakatok, hidak a Duna hullámsírháza omolva. Csak sejteni lehetett, milyen is volt a város a háború előtt.

Eszembe jut, hogy néhány évvel ezelőtt az egyik folyóiratban láttam egy fényképet a budai harcokról. Azt hiszem, az egyik katona ott én vagyok. A felvétel hátulról készült, úgy, hogy hátulról látszom én is, de sebj, a hátam így is bevonult a történelembe. . .

* * *

Nos, a második budapesti tartózkodásom alatt egészen más benyomásaim voltak a városról. Nagyon jó, hogy sikerült megőrizni mindazt az értéket, ami az évszázadok során felhalmozódott, ugyanakkor egészen modern a város, kellemes, kényelmes. Van metrója és általában jól szervezett tömegközlekedése. Csak szerintem túl sok a gépkocsi, ezért aztán szennyezett a levegő, egészen más, mint itt nálunk, a Kaukázus előhegyeiben.

A Budapesten töltött napokat igyekeztünk minél jobban kihasználni, hiszen nem azért repültünk négyezer kilométert, hogy a kényelmes Volga szállóban lustálkodjunk. Majd kialusszuk magunkat otthon! — mondogattuk. Még az utolsó nap estéjén is Budán, a Várban csavarogtunk, élveztük a patinás környezet ódon hangulatát. Hol láthat ma már az ember igazi régi gázlámpákat?

Már az első napon elindultam azokra a helyekre, ahol háború idején harcoltam. Leginkább az Erzsébet-híd pesti hídfőjének környékére, meg a Petőfi szoborra emlékszem. Két jóbarátom ott esett el. A régi hídból akkor nem sok maradt, csak a roncsai látszottak ki a vízből. Most egy keskeny belvárosi utcán jutottam ki a Duna-partra, és hirtelen elém tárult a kecses ívű új Erzsébet-híd látványa. Az esti fényárban úszó királyi vár, a kivilágított Halászbástya, a Lánchíd látványa óriási élmény, szinte lenyűgözi az embert. Aztán sokáig elállodgáltam azon a helyen, ahol egykor a tüzelőállásunk volt.

Székesfehérváron is megtaláltam azt a helyet, ahol valamikor Erzsi néni háza állott. Két hétig laktam nála. Bár egy szót sem tudtam magyarul, no meg ő sem oroszul, és már nem is volt fiatal, mégis összebarátkoztunk. Erzsi néni a maga anyás gondoskodásával, kedvességével igyekezett megszépíteni katonaeletem nehéz napjait, én meg azzal segítettem neki, hogy ennivalót vittem haza. Kaukázusi vagyok, nálunk a férfiak szeretnek és tudnak is főzni. „Elmagyaráztam” Erzsi néninek, hogyan kell szabad tűzön saslikot sütni, és értésére adtam, hogy nálunk ez nemzeti eledel. Igaz, ez a „főzőcske” csak elvi síkon zajlott, mert hiszen honnan is vettünk volna azokban a háborús időkben „alapanyagot” — fiatal bárányt? Ő viszont megmutatta, hogyan készül a gulyásleves, amiről nálunk egész mások az elképzelések. Kiderült, hogy ez egy nagyon finom leves, kicsit csípős, olyan, ahogy azt nálunk, a Kaukázusban is szeretik. Erzsi néninél tanultam meg jó bablevest is főzni. Amikor hazajöttem, a családi konyhán meghonosítottam és a zöldséges, húsos bableves a „sláger”, ha vendégek jönnek. Nagyon ízlik nekik.

Voltam Miskolcon is, ahol egy ideig hadikórházban feküdtem. Az a város is teljesen megváltozott. Talán csak a Fő-utca a régi, a történelmi városmagot minden oldalról új lakótelepek, üzemek veszik körül. A Budapest—Miskolc közötti útvonalon sok falun haladtunk keresztül és láttuk, milyen szép új házakban laknak az emberek.

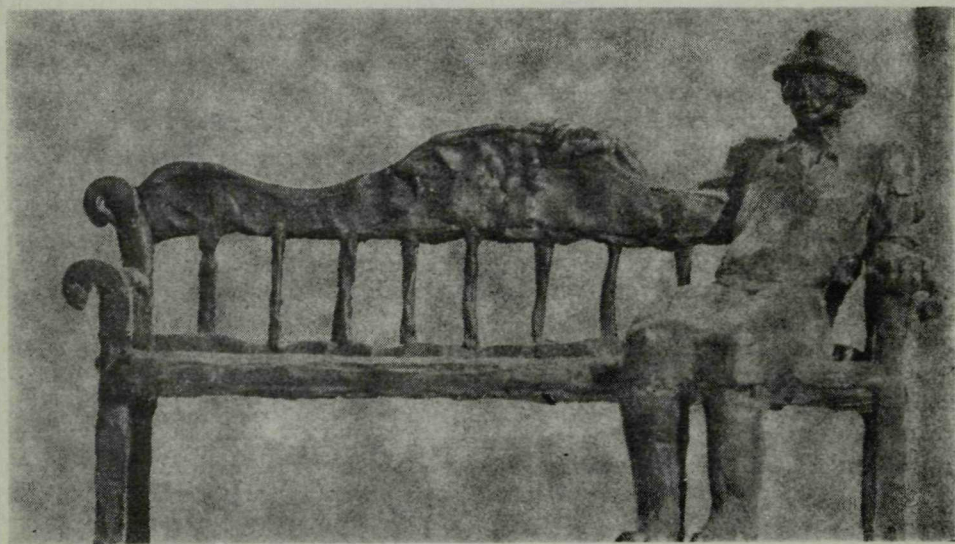
A kórház után hamarosan leszereltek és hazajöttem ide, Nalcsikba. Előbb építkezéseken dolgoztam, közben esti iskolára jártam, leérettségiztem. Aztán beiratkoztam a műszaki egyetemre. Most már majd harminc éve, hogy építészmérnökként dolgozom. A mi városunk is egészen új lett. Azon igyekszünk, bár ez nem mindig sikerül, hogy az új lakóházak ne csak jók, kényelmesek, hanem a lehetőségekhez mérten szépek is legyenek. Mint a magyar építőipart, minket is szídnak a határidő-eltolódások, a minőség, a gyakran egyhangú tervezés miatt.

Nem felejttem el Magyarországot... Elolvasok mindent, amit erről az országról írnak nálunk. Sokszor és jókat írnak. Képzeld, a kisebbik fiam — okos, tehetséges gyerek — magánszorgalomból elkezdett magyarul tanulni. Ha lesz elég kitartása, három nyelvet ismer majd — a kabardot, az orosz és most már a magyart is, bár ez utóbbiban nem vagyok egészen biztos, hiszen nagyon nehéz nyelv a magyar.

Hogyan alakult az életem? Mint mindenki másnak, voltak, vannak nekem is gondjaim, de örömeim is. Megnősültem, és szerintem a világ legszebb leányzóját vettem feleségül. Két fiúval és egy lánnyal ajándékozott meg. Felnőttek, családot alapítottak és unokákkal örvendeztetek meg bennünket, akik teljessé teszik az életünket. Azt szeretném, hogy ők soha ne tudják meg, mi is az a háború, és ne tudja meg senki a mai fiatalok közül, sehol a világon.

Tudja, amikor végetért a háború, mi, akik túléltek, azt hittük, hogy most már örökké élni fogunk. Csakhát múlnak az évek, az egészség sem a régi, s ahogy öregszik az ember, mind többször érez fájdalmat a régi sebhelyek táján... De azt hiszem, most már mehetnénk. Étkezés előtt fél órával kell innom egy pohár meleg gyógyvizet, úgyhogy most már jobb lesz, ha elindulunk a forráshoz.

JURIJ AKIMOV

Padon ülő

A történelem csöndjei

A történelem a mindennapokban készül, akkor, amikor „semmi sem történik”, amit egy krónikairó egyidejűleg följegyzésre méltónak találna. Amikor például valahol Európában egy kukorica nevű új növény magvait elvetik.

Mégis, ha a mindennapi tudat a történelemre gondol vagy arról beszél, akkor nagy mozgásokra, földmozgásokra gondol: háborúkra, forradalmakra, amelyek kimozdítják az embereket lakóhelyükről, megszokott életmódjukból, amelyek veszedelmekkel fenyegetnek, vagy nagy remények megvalósulását ígérik. A történelmet ezúttal én is ebben a köznapi tudat által kitüntetett értelemben fogom használni. Valójában az megy végbe ilyenkor, hogy a történelem láthatatlanul mozduló jéghegye kilódul, megváltoztatja a hétköznapi élet csöndes mozgású tengerét, mely hirtelen háborogni kezd. Ahová az embereket a történelem ilyenkor átmozdítja, ott újra működni fog a mindennapiság, bármely radikálisan megváltozott, többnyire alig elképzelhetően nehezebbé vált feltételek közt.

Mi történik akkor, amikor az emberek mozdulni kényszerülnek a közvetlenül történelmibe?

Azt hiszem nem ők lépnek át, valami más megy végbe. Hiszen az átlépés azt jelentené, hogy megszűnik a mindennapiság. Márpedig annak csak megszokott rendje zilálódik vagy robban szét. A történelmet az emberek éppen földmozgásos szakaszaiban, kataklizmáiban érzékelik. Mint mámorító lehetőséget vagy félelmetes erőt. Ilyenkor betör mindennapi életünkbe, s magával ragadja őket vagy hozzátartozóikat. A történelemnek a megszokottól erősen, sőt brutálisan eltérő terepein is vannak mindennapok. A lövészárkokban is voltak — a bekerített Leningrádban is. S az emberek ezekben a mindennapokban is demonstrálják múltjukat, bár nagyobb a lehetősége és valószínűsége annak, hogy negatív vagy pozitív értelemben metamorfózis történik. A profán hétköznapiság, a család, az onnan kiszakított ember számára például a háborúk világában átváltozik szakrálissá. A levelek és a családi fényképek ereklyékké lesznek; a mindennapi élet „semmisségei”, a reggeli teázások megemelkednek, átlényegülnek az emlékezetben.

A történelem bemutatkozás nélkül lép avagy ront a mindennapokba. Amikor egy háború kitör, az emberek számára ez közvetlenül azt jelenti, hogy elviszik a fiúkat vagy a családapákat. A pályaudvari mondatok, amelyek arra figyelmeztetik az újdonsült katonákat, hogy el ne felejtsék a meleg kötött sálát viselni, hogy előbb egyék meg a lepényt, mint a tartósabb pogácsát, azt jelzik, hogy a mindennapiság megpróbálja befogadni a befogadhatatlant, a hétköznapi keretek közé el nem helyezhető elhelyezni ott. Ezzel a reménytelen, meddő kísérlettel mintegy hozzáidomítani és megszelídíteni az idegent, a makrométerű történelmet.

Ugyancsak erre vallanak a háborúk forgatagából küldött levelek, amelyek írói a tradicionális, nyugalmat sugalló szerkezetet követve családjuk egészségéről érdeklődnek, majd elmondják, hogy ők maguk jó vannak, csak nemigen van mit enniük, és csomagot kérnek. Érdeklődnek az otthoni állapotok felől, hogy például biceg-e még a család egyetlen lova. Csak ezek között a szigorúan

mindennapi kérdések és közlések között mintegy beékelve szerepel egy megpróbáltatásokról szemérmesen hírt adó mondat. S nem csupán a cenzúra miatt.

Ez a történelmi hallgatagság folytatódik a kataklizmák elmúltával is.

A mindennapok már csak ezért is mindent tartalmaznak. A hétköznapi tudat nagybetűs történelme is jelen van bennük, túl a földmozgásos időkön. Se a tudattalan magányos világa, se a „nagy” történelem nincsenek tehát kívül a mindennapokon, csak sajátos módon vannak jelen. Egyikkel se tud az egyén egykönnyen „szót váltani”.

Írtam már metaforikusan a történelem hallgatásáról, annak a kísérletnek a meddőségéről, hogy megszemélyesítve a történelmet, az ember vitába szálljon vele, s netán szemére vesse, amiért nem mozdul kívánsága és hite szerint.

Most más hallgatásra gondolok. Arra, hogy az emberekben elnémulva él tovább a történelem, s minél félelmetesebb élményeket kellett elszenvedniük, annál nehezebben megtörhető ez a hallgatás. De annál nyomasztóbb, lelkeket veszélyeztetőbb is.

Ma már csodálkozunk kell, ha azt olvassuk Walter Benjaminsnál, hogy az első világháborúból az emberek elnémulva érkeztek haza. Már akkor? — kérdeznénk. S csodálkozásunk minden bizonnyal jogos, mert a második világháború utáni elnémulás ahhoz nagy valószínűséggel nem is hasonlítható. De miért? Teljes válasz nincsen rá, csak megközelítő.

Az emberek hallgatnak, mert egyszerűen nem tudják artikulálni ami történt velük. Hiszen nem is egészen velük történt, tekintve, hogy nem személyiségükkel, hanem többnyire anonimen voltak benne jelen. Az elbeszélések ezért csak olyan részletekre szorítkoznak, hogy például hidegben gyalogoltak, sokat gyalogoltak, lefagyott a lábuk.

A mindennapok embere számára a történelem emberi mércével alig mérhető kataklizmák alakjában válik igazán érzékelhetővé. Betör, mint egy ciklon — útja, céljai kifürkészhetetlenek, de mindenképpen félelmetesek. Csak az a megnevezhető belőle, ami az embert közvetlenül érinti.

A postás különleges bélyegzőkkel ellátott levelet hoz, amit reszkető kézzel szoktak kinyitni, behívó van benne vagy értesítés a családfő, a fiú, a testvér hősi haláláról. És a veszteség fölött vagy a veszteségben menthetetlenül felüti a fejét a profán kérdés, hogy miből jut majd az elesett hős gyermekeinek kenyérre.

Az ember nem tud mit kezdeni a nem rá szabott történelmi méretű eseményekkel és mozgásokkal, ezért — ahogy már említettem — megpróbálja a mindennapi élet keretei közé szorítani, de ez is egy variánsa a hallgatásnak.

Egy náci lágerbe elhúfolt asszony 1945-ben, a tábor felszabadulása után írt leveléből idézek, amelyet Európa egy másik, hasonló helységébe írt, ugyan-csak lágerben felszabadult kamaszkorú fiának.

„Drága Gyurikám! Tegnap kifüggesztették itt azoknak a névsorát, akik Buchenwaldban életben maradtak. El sem tudom mondani, mennyire megörültem, hogy a te neved is ott volt a listán. Én jól vagyok, de még nem tudom, hogy mikor indulhatok haza. Az elmaradt születésnap ebédet mindenképpen megkapod, a kedvenc ételeiddel. Nagyon vigyázz magadra, kisfiam. Ölel anyád.”

Az idézett levelet nem lenne szabad kommentálni, mégis kiemelem, hogy az egész hangvétel arra vall; a levélíró a történelmi abszurdumhoz mint az élet természetes velejárójához próbál viszonyulni. Örömről, hogy az életben maradtak listáján találta gyermeke nevét, olyan hangvétellel ír, mintha egy vizsgáról értesült volna.

Természetesen nem gondolom, hogy külön nyelv lenne szükséges egy ilyen kommunikációhoz. De az ember úgy érzi, valamiféle történelmi szemérmesség van az ilyen megszólalásban, ami már előre jelzi a majdani hallgatást. Ha a hallgatás kíméletből történik is, bár nem valószínű, hogy ilyen egyszerű a magyarázat, akkor annyi biztos, hogy nem kímél meg senkit az elhallgatott múlttól. Sőt! A hallgatás beszivárog a „semmiről nem tudó” utódok tudattalanjába. Vonatkozik ez arra a nemzedékre is, amely a második világháború utáni Németországban eszmélt.

Az emberek személyek, s ezért is nehéz elmondaniuk azt, amit személytelenül kellett végigcsinálniuk, az őket személyes létükben tagadó történelmi helyzetekben. S hallgatnak, mert azt kell hinnük, hogy létezik egy történelmi szégyen, amit megélnék az áldozatok is, vagy talán éppen ők. Érthető lenne ugyanis a hallgatás, ha azokra lenne csak jellemző, akik valamikor dalolva és hazafias mámorban vonultak be egy olyan háborúba, amely igazságtalannak, sőt gyalázatosnak bizonyult, s ahonnan nemcsak fizikailag ésszetörten, hanem megszágyenyülten és megcsalva tértek haza. Miként érthető lenne a hallgatás, ha azok némulnának csak el, akik bűneikről vagy bűnrészességükről nem akarnak beszélni — akár éreznek szégyent, akár nem.

De vajon mi magyarázza azok némaságát, akik a nácizmus üldözötteiként éltek meg súlyos megpróbáltatásokat? Átfogó pszichológiai vizsgálatok tanúsítják, hogy ez a hallgatás tipikus. Egy túlélő utódjának pszichiátriai kezelése során derült ki például, hogy a szülők, akik egymást még nem ismerve, mind a ketten más-más lágerben voltak, nemhogy gyermeküknek, de egymásnak se beszéltek élményeikről.

Kategorikus magyarázat nincs. Feltételezhető, hogy megaláztatásként élték át szenvedéseiket. Hiszen már az is megaláztatásnak érezhető, hogy az embert „bevagóírozzák”, mint szállítandó, meghatározott térfogatú tárgyat.

A nácizmus üldözötteinek lelki sérüléseivel foglalkozó pszichológusok, pszichoanalitikusok vizsgálatai és tapasztalatai azt mutatják, hogy e sorsoknak — ahogy Hans Keilson írja — három szekvenciájuk volt.¹ Az első, a kezdeti fázis, amelyben az általános fenyegetettség föllép, majd a második szakasz, amelyet az üldözöttek bujkálva vagy lágerekben töltöttek. Ámde van egy harmadik, amely feltevések szerint nem kevesebb, hanem — bármilyen meglepő — még több megrázkódtatással, extrém megterheléssel járt: az újra beilleszkedés fázisa. S e harmadik szekvenciának nevezett — nem tudni, mennyi ideig tartó — fázissal semminek nincs vége. Mert megdöbbenő esetek sokasága tanúsítja, hogy azok az utódok, akik a nácizmus leverése után születtek valamikori üldözöttek gyermekeiként, s akik se közvetlen tapasztalatból, se elbeszélésekből nem ismerik a hitlerizmus iszonyatát, ugyancsak ki vannak szolgáltatva súlyos traumáknak. Sőt!

A szülők elhallgatott megrázkódtatásai — történelmi titkai — irracionális tilalmakon, tabukon keresztül beszivárognak az utódok tudattalanjába. A szorongás fertőzőnek bizonyul — lidércnyomásos álmokról azok a gyerekek is panaszkodnak, akik előtt talán azért hallgattak a szülők, hogy éppen ettől kíméljék meg őket.

Az a fóbia például, amely eredetileg a gáztűzhellyel felszerelt konyhára, az ott-tartózkodásra vonatkozó tilalmaktól keletkezett, éppen azért, mert eredete kideríthetetlen titkok, annál rombolóbb.

Nem elég elviselni a megpróbáltatásokat, hordani őket és élni ezekkel az

emlékekkel — melyek bármilyen esemény hatására feltörhetnek — másként, de talán még nehezebben.

Ugyancsak Keilson írja, hogy az Eichmann-per ezeket lökött vissza patológikus állapotba, lidércnyomásos álmokba: így vált az igazságszolgáltatás is múltat felkavaró, az áldozatokat sújtó aktussá.

Az eltemetett iszonyt — azt kell hinnünk — éppen a hallgatás örökítette meg és örökíti át. Mert a csönd nem földel, inkább elősegíti, hogy az álmokban még félelmetesebb arcot öltsenek a szorongások.

Az emberek face to face szituációban, szemközt a történelem legijesztőbb arcával — talán éppen azért, mert a kegyetlenség titoktalan — több belső ellenálló erőt tudnak kifejteni. Vagy — habár kivételes esetben — az objektív tehetetlenséget át tudják fordítani rezignált nyugalomba.

Az egyik legkülönösebb tünemény mégis a túlélők büntudata. Mint a hallgatás problémájánál, most is azzal kezdem: nem hiszem, hogy van rá apodiktikus válasz. Hiába mondják erről maguk az érintettek — biblikus szavakkal —, hogy ahol annyi jó pusztult el a gonoszok kezétől, ott önmaguk ettől is gyanúsá váltak, pusztán azért, mert túléltek őket. Ez nem magyarázat, csak racionalizáció.

Látni kell, hogy az idézett történelmi szituációk áttörik a privát egyszeri élet kereteit, azt is, amit sorsszerűnek nevezhetünk. Mert nem privát katasztrófákról van szó: emberek egy önkényes feltétel alapján kiválasztattak a mások általi megölésre, ami — azt hiszem — a mindenkiben lakozó emberiség benső meghasonlásával jár. Mert hiszen még azok is évtizedeken át hallgattak, akik a kisszámú ellenállók, lázadók közé tartoztak, mint a varsói gettófelkelés egyik életben maradt vezetője.

Fölmerül a kérdés: hogyan lehetséges, hogy a frankfurti per vádlottai nem tanúsítottak büntudatot, áldozataik közül pedig oly sokan annyi év után többek közt ettől lesznek lelkileg sérültek.

Az egyik legmeglepőbb föltevésben van talán a legtöbb igazság. Gimbel úgy véli, hogy ez a büntudat nemcsak regresszív és patológikus, hanem lehet benne valami pozitívum is. Az erkölcsi rend totális hiányának megrázó élménye után ugyanis a büntudat „azt bizonyítja az ember számára, hogy élete értelmes, hogy befolyással lehet saját életére és a dolgok menetére...”²

Ezzel visszajutottam írásom indító gondolatához: az erkölcsi világregnd tételezésének szükségletéhez. Az embernek ahhoz az alapvető igényéhez, hogy inkább olyan világban éljen, ahol akkor is büntudatot kell vállalnia, ha nem tudja megnevezni bűnét, semmint olyan világban, ahol a tetteknek nincs jelentőségük és befolyásuk a dolgok menetére.

Egyén és történelem viszonyának szemügyre vétele gyakran csábít, sőt kísért arra a szélsőséges tévedésre, hogy senki sem lehet bűnös a határhelyzetekben. Mégis: az egyén nemcsak akkor bűnrészes a történelemnek, ha a radikális rosszat aktívan segíti. Mert bármennyire rigózus is az állítás: ha nem is személyében, de objektíven bűnrészes azáltal is, hogy a radikális rossz működését eltűri. Mert fennmarad az éthosz, az emberi összetartozás érvénye a legabszurdabb módon kegyetlen szituációban is.

Irodalom:

1. Vö. Hans Keilson: *Sequentielle Traumatisierung bei Kindern*. Ferdinand Enke Verlag. Stuttgart 1987. 55. old.
2. Idézi Alisa Segall: *Spätreaktion auf Konzentrationslagererlebnisse*. — In: *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*. Ernst Klett Verlag. Stuttgart 1971. 28. Jahrgang. 3. 225. old.

A közép-tiszavidéki térség idegenforgalmi adottságai

II. rész

A Közép-Tiszavidék regionális, majd távlatban nemzetközi vonzással bíró üdülőkörzetté fejlesztésének az alábbi fontosabb feltételei vannak:

- A régió egymást kiegészítő és erősítő idegenforgalmi adottságai — tározó, termálfürdők, táj, természeti értékek — összehangolt fejlesztési koncepciójának kidolgozása.
- A térségbe irányuló szállásigényes és nem szállásigényes kereslet várható alakulásának prognosztizálása, ennek alapján a fejlesztés fő irányainak meghatározása.
- A tervszerű területfelhasználási és hasznosítási irányelvek, tervek kidolgozása. A megvalósításhoz szükséges — központi és helyi — pénzügyi források biztosítása. Az infrastrukturális létesítmények, közművek kiépítése.
- A kereskedelmi és szolgáltató hálózat korszerűsítése, bővítése, az üdülési férőhelyek (kereskedelmi szálláshely, magán- és közületi üdülő) fejlesztése.
- Az idegenforgalmat serkentő szórakoztatási létesítmények és a fogadóképesség szervezeti elemeinek megteremtése.
- A táj, az üdülőkörzet értékeinek, vonzó sajátosságainak megismertetése és hasznosítására irányuló propaganda.

E szempontok figyelembevételével került kidolgozásra az alábbi javaslat a régió fejlesztésének fő irányaira, amelyben külön hangsúlyt kapott a szabadvízi és termál adottságok összehangolása. A gyógyhelyek, termálfürdők fejlesztését — összekapcsolva a vízi-sportolás lehetőségeivel — a szezonális hullámmást is jelentősen mérsékelni lehet.

A partmenti terület fejlesztési koncepciója

Kereskedelmi szálláshelyek és üdülők fejlesztésében a jelenlegi helyzet ismeretében mintegy 13 ezer hely megvalósításával lehet számolni. Ebből 3500 kereskedelmi szálláshely, 3000 közületi és 6500 magánüdülő. Várhatóan a közületi üdülők épülnek meg lassabban. A jelenleg érvényben levő korlátozás megszűnése után van kilátás a vállalati üdülők nagyobb arányú építésére. Legdinamikusabban a kereskedelmi szálláshelyek olcsóbb típusai — a kempingek és nyaralóházak —, valamint a fizető-vendéglátás fejlesztethetők.

Kereskedelmi és közületi üdülõi szálláshelyek létesítése a kiemelt településeken Tiszafüreden, Abádszalókon, Kiskörén, Poroszlón és Sarudon indokolt. Szálloda létesítése csak a térség szervezési központjában, Tiszafüreden célszerű. Szervezett közületi üdülő a parti területen eddig gyakorlatilag nem volt. 1984-ben került átadásra a 400 férőhelyes tiszafüredi ifjúsági sátor-tábor. Közéleben egy 100 ágyas szövetkezeti üdülő építésének előkészületi munkái is megkezdődtek. Tiszafüreden, a magasparti részen még további 1500 közületi, vállalati üdülőférőhely létesíthető.

Jelenleg a kiemelt települések tanácsai közel 10 ezer magán üdülőtelek igénylést tartanak számon. A területek előkészítése (mezőgazdasági művelés alóli kivonása) azonban igen vontatottan halad. Gond az előközművesítés hiánya is. Eddig csak Tiszafüreden kezdődhetett meg a telkek kiosztásának előkészítése.

Abádszalókon a jelenlegi kemping I. ütemének (500 férőhely) teljes kiépítése 1985-ben fejeződik be. A II. ütemben való további 500-as bővítéshez a terület biztosított. A fizetővendég-látás bővítésével, a téészek által létesítendő fogadóval, valamint magánpanziók kialakításával az egyéb kereskedelmi szállásférőhelyek 1990-re 300-ra, 1995-re 500-ra fejleszthetők. Szervezett közületi üdülők első létesítményeként 1985-ben — ideiglenes jelleggel — 250 férőhelyes ifjúsági tábor valósul meg. A nagyobb üdülők építése legfeljebb az I. ütem végén kezdődhet meg. Összességében mintegy 1000 üdülõi férőhely létesítése tűnik reálisnak 1995-ig.

Kiskörén a kihasználatlan 103 ágyas egykori munkásszállót ismét kereskedelmi szálláshellyé kell alakítani. Egy 300 férőhelyes kemping és 250 férőhelyes ifjúsági tábor egymáshoz kapcsolódó 2 ütemben történő megvalósítása a gazdaságos és célszerű.

Poroszlón és Sarudon indokolt még kemping létesítése. A fizetővendég-látás megszervezése minden említett településen, valamint Tiszaderzszen indokolt.

Kisköre és Abádszalók között a tározó közepén lévő 200 hektáros „Bere-szigeten” igen jók a feltételek egy naturista kemping és szabadstrand létesítésére, mivel a sziget a végső duzzasztási szintnél is megmarad. Azzal lehet számolni, hogy a naturista kempingezőknek és fürdőzőknek egyre növekvő lesz a tábora. Ha ezt az igényt nem elégítjük ki, akkor egy jelentős külföldi idegenforgalomtól is eleshetünk. A kiépített bázist olyan helyen kell megteremteni, ahol biztosítható, hogy a környezetet ne zavarja. Itt megoldható a teljes elszeparáltság és kishajóval, illetve csónakkal a sziget már most is jól megközelíthető.

A kereskedelem és vendéglátás fejlesztésénél figyelembe kell venni, hogy az állandó népesség keresletkielégítésén túl az üdülőnépesség speciális igényeinek kielégítését is biztosítani kell. Az üdülőkörzet döntően és távlatban is erősen szezonális jellegű lesz. Az idényjellegű szükségletek mellett is gazdaságosan üzemeltethető, olcsón kivitelezhető megoldások érdekében inkodolt a kereslethez rugalmasabban alkalmazkodni képes szövetkezeti (főként tsz) és magánerek fokozottabb aktivizálása. Számolni lehet a nem kereskedelmi vállalati erőből (pl. húsipar, sütőipar, tejipar) megvalósítható üzletek létesítésével is.

A vendéglátásban különösen fontos a meglévő kapacitások jobb hasznosítása. Ezt segíti, hogy az iskolai konyhák döntő része ma már a térségben vállalati, vagy szövetkezeti üzemeltetésben van.

Így könnyen megoldható, hogy az iskolai konyhák (amelyek nyáron egyébként nem üzemelnek) jól szolgálják a megnövekvő idegenforgalmi igényeket.

Az üdülőkörzet állandó népességének kiskereskedelmi ellátása jelenleg megfelelő színvonalon megoldott. 1995-ig mintegy + 30 ezer fő (szállásigényes és szállás nélküli) üdülónépességgel számolva kell az ellátás szervezéséről gondoskodni.

Országos összehasonlítás alapján a bolti kereskedelmi hálózat bővítése különösen Tiszafüreden, Abádszalókon, Tiszavalkon és Újlőrincfalván indokolt, 1995-ig. A többi településen jelenleg kapacitásfölösleg van.

A vendéglátásban Poroszlón, Abádszalókon, Tiszanánán, Sarudon és Tiszaderzsen van jelenleg is pótlási igény. A későbbiekben Abádszalókon, Poroszlón és Sarudon lesz szükség a bővítésre. A települések közül Kiskörén és Tiszafüreden van szabad kapacitás. Összességében a számítások azt mutatják, hogy az idegenforgalom növekedésével túl nagy alapterület-bővítés nem szükséges. Ez is indokolja a régió kiemelt fejlesztését, mert a kereskedelmi hálózatbővítés nem igényel jelentősebb pénzügyi forrást.

A szórakozási lehetőségek fejlesztésénél első helyen a fürdőfejlesztés áll. Ez teljes egészében szabadvízi strandok létesítésével nem oldható meg. Az előzetes számítások szerint 1995-ig létesíthető mintegy 14 000 strandfürdő-férőhely 54⁰/₀-a lehet szabadvízi fürdő; Tiszafürednél 2000 férőhelyes strand Holt-Tiszaparton való megvalósítása, Abádszalókon egy 5000 férőhelyes strand létesítése programozható. Kiskörén a Jászsági főcsatornában egy medencés szabadstrand alakítható ki, ami kb. 500 fő befogadására lenne alkalmas. Tiszafüreden a jelenlegi termálfürdő 6 ezer férőhelyesre bővítése, Abádszalókon egy 1000, Kiskörén egy 1500, Tiszanánán pedig egy 500 férőhelyes termálfürdő kialakítása tervezhető. Tiszafüreden az építendő szállodához kapcsolódóan egy 300 fős, Abádszalókon pedig egy 100 fős fedett medence megvalósítása indokolt. Az előzetes fejlesztési ütemezés szerint 1986-ra 5550, 1990-re 12 900 és 1995-re 17 000 lesz a fürdők befogadóképessége. Ez a jelenlegi kapacitás több mint hat-szorosát jelenti.

A horgászat már ma is nagy tömegeket vonz. Fejlesztése kevés beruházást igényel, megközelíthető út, parkoló, stég, csónaktároló kiépítése szükséges. 1995-re mintegy napi 5000 főre tehető a horgászat igénylő üdülők, kirándulók száma.

A csónakázási és vitorlázási igények is jelentősek lesznek. A becslések szerint az üdülónépesség 50⁰/₀-ának vízisportolási igényével lehet számolni. Ez azt jelenti, hogy 1995-ben egy idegenforgalmi csúcsonapon 10—15 ezer ember száll a tározó vizére különböző sporteszközzel. A tározótavi kishajóforgalom beindítása is jó szórakozási lehetőséget biztosít. Abádszalókon a végleges szabadstrand építési munkálataival egyidőben folyik a hajókikötő kialakítása is. Kisköre és Abádszalók ugyanis már a jelenlegi vízmélységnél is megközelíthető kishajóval. A VII. ötéves tervidőszakban megoldható lenne a tározó és Szolnok összekapcsolása hajóközlekedéssel. A későbbiekben még Tiszafüreden, Poroszlón és Sarudon indokolt kikötők kialakítása.

A kulturális ellátást közös kulturális létesítmények építésével célszerű megoldani. Abádszalókon szervezés alatt áll. Kiskörén pedig már épül az új iskola, amely új típusú művelődési központként is működik. Abádszalókon a tervek úgy készülnek, hogy az iskolával egybeépített művelődési ház nyáron szabadtéri színpadként legyen használható. Az iskola tantermeit pedig szálláshelyekké alakítják át a nyári hónapokra. A nyári időszakban tartott rendez-

vények továbbfejlesztése is indokolt. Olyan kulturális és sport programsorozattá kell átformálni a jelenlegieket (Halas-napok, Abádszalóki nyár), hogy az egész partmenti területre és a háttérterületre is kiterjedjen. Ezzel is elősegíthető, hogy a térségbe látogatók több területet felkeressenek, megismerjenek.

Az idegenforgalom sokrétűségénél fogva több igazgatási ághoz kapcsolódik. Ezért feltétlenül indokolt — különösen a több (4) megyét érintő régió — fejlesztésének összehangolására, koordinálására egy államigazgatási jogokkal felruházott szervezet létrehozása. A közeljövőben egy olyan kiemelt önálló idegenforgalmi intézőbizottsággá kellene „átformálni” a Közép-Tiszavidéki Intéző Bizottságot, amelynek tevékenysége a partmenti területen túlra, a háttérterületen túlra, a háttérterületre is kiterjedne. Nagyobb anyagi forrással kell rendelkeznie a bizottságnak, mert csak így biztosítható a hatékony, összehangolt fejlesztés. Jelenleg ugyanis a megyék erejüktől függően biztosítják a pénzt egy-egy beruházáshoz. Így nem garantálható, hogy mindig a legsürgetőbb feladatok kerülnek megoldásra. A KIB-nek egyes kérdésekben — pl. nagy üdülőépítés, fürdőfejlesztés, tájvédelem — egyetértési, illetve vétő jogot kellene adni. Ezzel elősegítve egy elfogadásra kerülő központi fejlesztési koncepció több megyére kiterjedő következetes végrehajtását.

A háttérterület fejlesztési koncepciója

A háttérterület 10 településén jelenleg összesen 5450 kereskedelmi és üdülői szálláshely van. Ezek fejlesztése különösen a termál turizmus iránt növekvő igények miatt indokolt. 1990-ig mintegy 2000, 1995-ig pedig további 3000-es szállásférőhely-bővítés látszik indokoltnak. A szállodai kapacitások növelése mindenképpen célszerű Mezőkövesden. A berekfürdői Hotel 100 ágyasra való továbbfejlesztése megoldható. A kempingkapacitások mintegy 2000-es növelése szükséges. Újak létesítését Kunhegyesen és Tarnamérán szorgalmazható. Jelentősebb fejlesztés és korszerűsítés Mezőkövesden, Berekfürdőn, Hortobágyon, Jászszentandrason és Jászapátin tervezhető. A hortobágyi fejlesztés már meg is kezdődött a Patkós csárda mögötti területen, 1985-ben egy motel-kemping került átadásra.

A szervezett közületi üdülők száma mintegy 1600-al gyarapodhat. A bolti kereskedelmi hálózat alapterület-növelése igen sürgető Mezőkövesden és Karcag—Berekfürdőn. Némi bővítés még Jászapátin, Hevesen és Tarnamérán célszerű. A többi település jelentős szabad kapacitással rendelkezik. A vendéglátásban a két nagy bázisfürdőnél, Mezőkövesden 2100, Berekfürdőn 2800 m²-es alapterület-szükségletet mutat a számítás.

A háttérterület 8 fürdőtelepének jelenleginél nagyobb idegenforgalmi hasznosítását a tározó közelsége (10—40 km) különösen megerősíti. A jelenlegi 22 200 fős befogadókapacitás 1995-re 31 000-re bővíthető. Berekfürdőn 3 400-as, Mezőkövesden 2 100-as, Tiszaörsön és Jászszentandrason 1000-es fejlesztés látszik célszerűnek. Új fürdő létesítését a Hortobágyon indokolt szorgalmazni. A fedett fürdők jelenlegi 450-es kapacitása 1995-re 800-asra bővíthető. Fejlesztés Mezőkövesden, Berekfürdőn és Tiszaörsön közvetlenül a szállodákhoz, illetve üdülőkhöz kapcsolódóan célszerű.

A régió szerepének várható alakulása az ország idegenforgalmában

A kereskedelmi és üdülési szálláshelyek 1,6%-a van jelenleg a partmenti és a háttérterületen. Ez az arány 1995-re 4,3%-ra bővülhet. Így nagyobb lenne részesedése hazánk össz szállásférőhelyeiből, mint jelenleg a Velencei-tóé (1,1%), a Mecseké (3,5) és a Dunakanyaré (3,2%). 1990-re már 2,8%-os részesedéssel lehet számolni.

Feltételezve, hogy a szálláshelyfejlesztéssel azonos ütemben növekszik a vendégéjszakák száma, akkor a területen 1995-ben 1078 ezer vendégéjszakát töltenek majd. Ez a jelenlegi 1%-os arányt 2,7%-ra növelné, ami több mint a Velencei-tóé, és közel annyi, mint a Dunakanyar és a Mecsek jelenlegi részesedése. A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött átlagos tartózkodási idő már jelenleg is jobb a területen (4,4 nap), mint más térségekben.

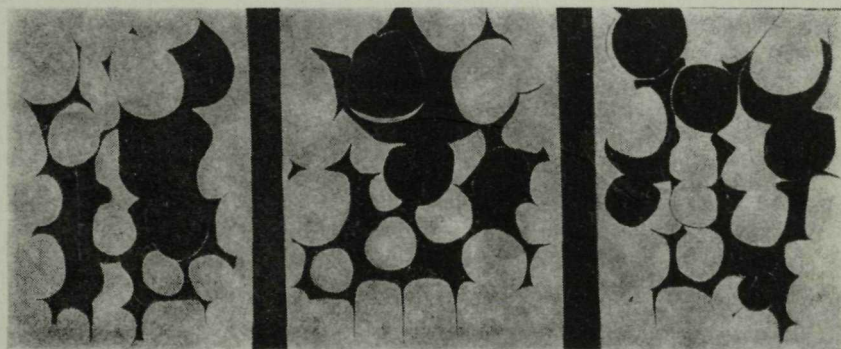
Az 1995-re feltételezett helyzet szerint a partmenti vagy a háttérterületen üdülő turista 30—40 km-es távolságon belül jól kiépített szabadstrandokat, vízisportolási lehetőségeket több termálfürdőt és természeti értékekben, néprajzi hagyományokban gazdag területeket talál.

A terület idegenforgalmi csúcsnépessége a jelenlegi 159 ezerről 200 ezerre növekedne. Így több, mint kétszerese lenne a Velencei-tavinak és mintegy 40%-a a Dunakanyaréknak. Ugyanakkor ez a népesség jóval nagyobb területen oszlan meg, mint az említett két kiemelt üdülőterületen. Az összetétel is kedvezően alakulna: lakónépesség 60%, üdülési férőhely 9%, csúcsnapi kirándulóforgalom 31%.

A helyi tanácsok és egyéb helyi szervek azonban képtelenek egyedül vinni egy-egy üdülőtáj kiépítésének valamennyi költségét. A központi üdülőterület fejlesztési alap viszonylag szerény, a VI. ötéves tervidőszakban átlagosan az üdülőterületek tényleges fejlesztési költségeinek 5%-át sem fedezte, a Közép-Tiszavidék 8 millió Ft-ot kapott. Így a népgazdaság helyzetének változásától függően a jövőben feltétlenül indokolt a támogatások összegének növelése. Az idegenforgalom összehangolt, célirányos fejlesztése hosszútávon is csak központi pénzügyi forrásokkal garantálható.

A tározó partmenti településeinek és a háttérterület összehangolt dinamikus fejlesztésével, a közép-tiszavidéki régió hazánk kiemelt üdülőterületévé válhat. Jól segítve ezzel az országon belüli egészségesebb tehermegosztást, a Balaton keleti ellenpólusának megteremtését.

TÓTH ANDRÁS

Stig Ghylfei: Metamorfózis

Stratégia választás, vagy kényszerű alkalmazkodás?

Vezetői vélemények, megítélések a vállalati középtávú feladatokról

A gazdasági élet kérdései, az ezzel szoros összefüggésben lévő társadalmi feladatok miatt — mindig is az érdeklődés középpontjában voltak. Ez az érdeklődés — ha lehet — az elmúlt 6—8 évben csak fokozódott. Olyan álláspont is kialakult, hogy az előttünk álló 5 év gazdasági eredményei döntő módon befolyásolják a népgazdaság „új fejlődési pályára” állítását.

Érthető tehát, ha nagy figyelem kíséri a népgazdasági terv kialakítását, és ugyanebben „részesülnek” a vállalatok középtávú tervekészítő munkálatai is. A következő tanulmány ez utóbbinak villantja fel néhány mozzanatát. Célunk annak bemutatása, hogyan érzékelik helyzetüket ma a vállalatok Szolnokon és a környező településeken. Arra voltunk kíváncsiak, miként értékelik a környezet szorítását, milyen irányú elmozdulást tartanak a legszükségesebbnek. Véleményeket és nem tervszámokat elemeztünk. Megítélésünk az, hogy a komplex tervekben, vállalati politikában ezeket az álláspontokat fogjuk vizsgálni.

A vizsgálat elkészítése során 16 vállalat és szövetkezet 4—4 gazdasági és társadalmi vezetője mondott véleményt. Ennek megfelelően nem állítjuk, hogy az a kép, amit bemutatunk, általánosítható lenne. A vizsgálati mintában megtalálhatók az ipar, élelmiszeripar, mezőgazdaság, építőipar, közlekedés, kereskedelem nagyvállalatai. A minta összetétele miatt nem azt kerestük ami eltérő, hanem azt, ami közös a véleményekben.

A kiválasztott vállalatok tevékenysége meghatározó a megye gazdasági életében. Így, ha szerkezeti szempontból nem is általánosíthatók a tapasztalatok, a gazdasági folyamatokat tekintve mégis jellemzőnek véljük azokat.

Itt, a bevezetőben köszönjük meg a vizsgálatban résztvevő vállalatok, szövetkezetek vezetőinek szíves közreműködését. Reméljük, hogy a rendszerezéssel, egy-egy megjegyzésünkkel mi magunk is hozzájárulunk a tervezés sikeréhez.*

I.

A vállalatok helyzetének megértéséhez, törekvéseik megismeréséhez első lépésben a környezet hatását vizsgáltuk. A vizsgálathoz a környezet elemeit négy csoportba soroltuk:

- gazdaságirányítási közeg
- piaci környezet
- tudományos-technikai-technológiai „kihívás” (T-T-T)
- helyi politikai, társadalmi feltételek.

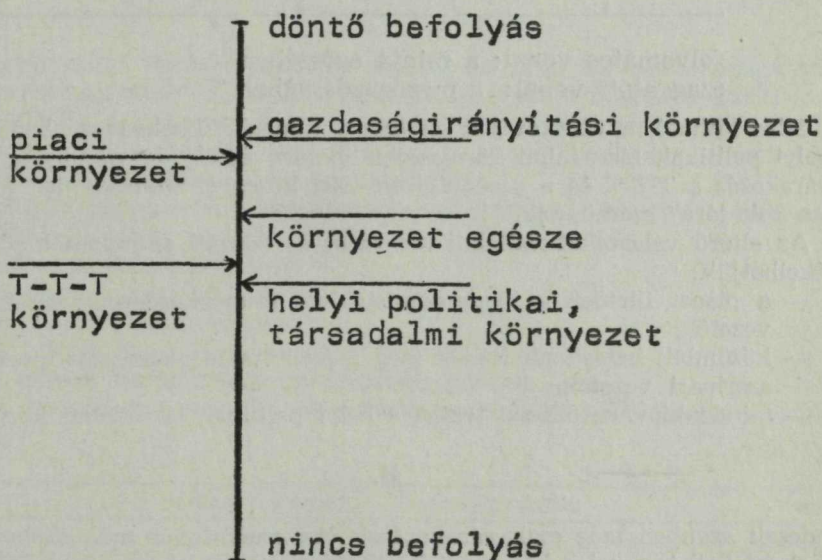
* A vizsgálat előkészítésében részt vett Asztalos József, az NKFV osztályvezetője és Keliger János, a Szolnok Városi Pártbizottság munkatársa.

A válaszadók véleménye szerint az elmúlt időszakban a gazdaságirányítás és a piaci környezet gyakorolta eredményeikre a legjelentősebb hatást. Az előzőt a válaszadók 75⁰/₀-a, az utóbbit 73⁰/₀-a minősítette erősen, vagy döntő módon befolyásolónak. A környezet másik két összetevőjét ezekhez viszonyítva kevésbé meghatározónak tartják. A környezettel kapcsolatos véleményeket tükrözi az alábbi tábla:

	Pontszám	Pontszámok	
		átlaga	szóródása
Gazdaságirányítási környezet	261	4,1	0,85
Piaci környezet	251	4,0	0,70
T-T-T környezet	203	3,2	0,95
Helyi politikai, társadalmi környezet	193	3,1	0,80

A környezeti hatás élesen kettéválik. Különösen feltűnő a T-T-T környezet alacsony pontszáma, és itt a válaszok szóródása. Egyik fontos oka a beruházási restriktió. Ennek mintegy megjelenési formája, hogy a reálszféra-korlátosság helyett a gazdasági szabályozáskorlátossággal találkozunk. Leegyszerűsítve: nem a gép, a technológia hiányzik, hanem a pénz, amin ezt a gépet megvehetnék.

A környezet hatásával kapcsolatos megítélés reálisnak tűnik. A válaszok értékelése azt mutatja, hogy a vezetők megítélése szerint a környezet egésze a működés eredményességét erősen befolyásolta. Ezt mutatja a következő ábra, amit Kesselring módszerével alakítottunk ki. [1]

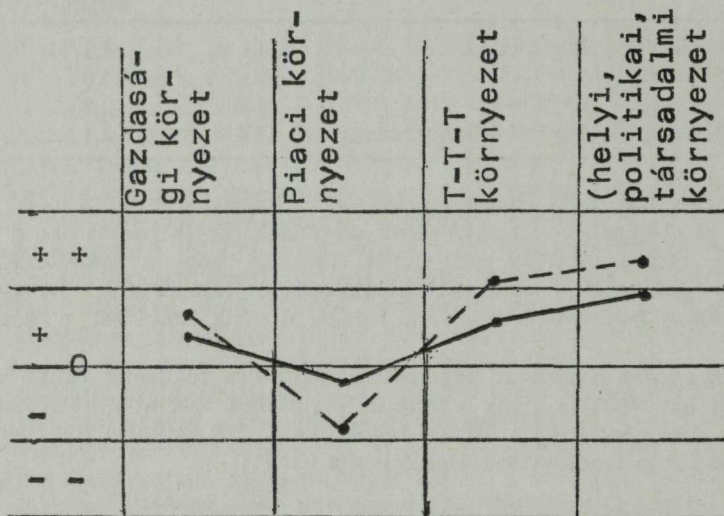
A skála intervallum-skála, tehát a környezeti elemek egymáshoz viszonyított hatása nem olvasható ki belőle. Így nem állítható például, hogy a gazdaságirányítási közeg több mint 50%-kal nagyobb súlyú lenne, mint a helyi poli-

तिकai, társadalmi környezet. Mindössze azt mutatja, hogy például a piaci környezet hatása a gazdaságirányítás és a T-T-T környezet között, az előbbihez közelebb helyezkedik el — a válaszadók értékelésében.

A helyzet rögzítés után jogos a kérdés: melyek a környezetre vonatkozó várakozásai a vezetőknek? Kedvezőbbnek, vagy kedvezőtlenebbnek minősítik a várható változásokat?

A várakozásokat Marting diagramon szemléltetve: [1]

A környezet elemeivel kapcsolatos várakozások

folyamatos vonal: a minta egészében
szaggatott vonal: a mezőgazdaságban

Mint látható, a várakozások enyhén optimisták. Legkedvezőbb változással a helyi politikai, társadalmi környezetet illetően élnek, de viszonylag kedvező a várakozás a T-T-T és a gazdaságirányítási közeggel szemben is. A piactól „nem sok jóra” számítanak.

Az eltérő válaszokat vállalati szervezet és ágazati szempontok alapján is értékelhetjük:

- a piacot illetően a legpesszimistábbak a megkérdezett mezőgazdasági vezetők,
- közömbös hatásúnak ítélték meg a piacot a megkérdezett ipari, élelmiszeripari vezetők,
- mindenki várakozással tekint a helyi politikai, társadalmi környezetre.

II.

Mind ezek azonban még csak várakozások. Az eredményes működéshez

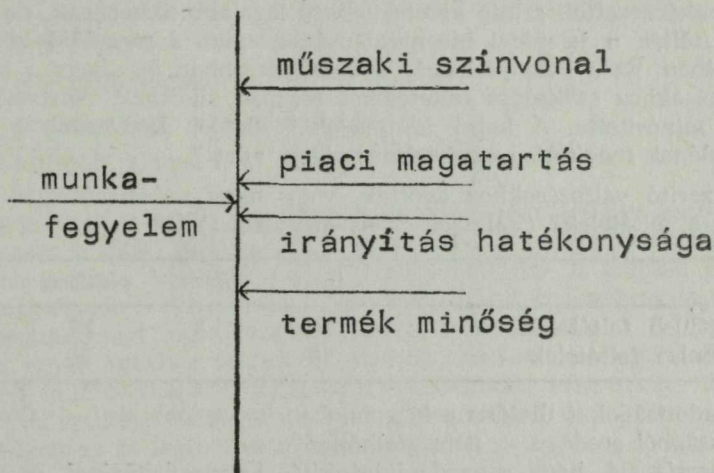
- a) fel kell ismerni a kényszerítő változásokat
- b) az erőforrások (munkaerő, technika, pénz, stb.) megfelelő kombinációját kell kialakítani
- c) a szükséges reálfolyamatok révén meg kell valósítani a változtatásokat.

Természetesen ez körfolyamat a napi munkában is. Még a tervezési folyamat is csak elméletileg szakaszolható ebben a formában. A vállalati törekvések megismeréséhez azonban ezt az utat kellett választanunk.

Melyek tehát azok a területek, amelyeken a vezetők megítélése szerint a jelenlegihez képest a legjelentősebb változtatásra kényszerül a vállalat a következő időszakban?

Meglehetősen széles skálájú feladatsort jelöltek meg a válaszadók, összesen 10–12-t. Ez nem meglepő, hiszen a vállalati elemző munka dandárjában vagyunk és a feladat valóban összetett. Ennek megfelelően a válaszok is meg lehetőségen szóródnak.

A vizsgált mintában a következő eredményhez jutottunk:

Az intervallum skála értelmezése hasonló az előbb bemutatotthoz. A vezetők preferenciasorrendjét ábrázolja. Jól látható módon a feladatok között messze kiemelkedik a műszaki színvonal emelésének igénye. Közel azonos súllyal érzékelik a piaci magatartás változtatásának, a munkafegyelem erősítésének, az irányítás hatékonysága javításának feladatát.

Az első öt legfontosabb, kényszerítő erejű tennivaló a megkérdezett vezetők véleménye szerint fontossági sorrendben:

- műszaki színvonal emelése
- megfelelő piaci magatartás
- munkafegyelem erősítése
- az irányítás hatékonyságának javítása
- a termék (szolgáltatás) minőségének javítása.

Az egyes ágazatokban, vállalati csoportban a megítélés egymáshoz viszonyítva is eltérő.

Iparban	élelmiszeriparban	mezőgazdaságban	egyéb*
műszaki színv.	műszaki színv.	munkafegyelem	piaci magatartás
anyag, energia	anyag, energia	műszaki színv.	munkafegyelem
takarékosság	takarékosság	emelése	
termékek minősége	termékek minősége	munka és	irányítás
		üzemszervezés	hatékonysága

* az „egyéb” kategóriába különböző ágazathoz tartozó, önálló nagyvállalatok kerültek.

Az iparban a válaszadók 65⁰/₀-a sorolta az első öt legfontosabb teendő közé az anyag- és energiatakarékosságot. Az élelmiszeriparban 80⁰/₀-a jelölte meg a műszaki fejlesztés kényszerét. Ugyanezt a feladatot a mezőgazdaságban megkérdezettek 87⁰/₀-a jelezte kiemelt tennivalóként. Az „egyéb” csoportban kivétel nélkül mindenki feladatnak tartja a megfelelő piaci magatartás kialakítását.

Ami az erőforrások kombinációját illeti, ennek kialakítása a komplex tervek, illetve intézkedési tervek feladata. A vizsgálatban mi pusztán annak felmérésére szorítkoztunk, mennyire látják megteremthetőnek, vagy adottnak a szükséges eszközöket, belső feltételeket.

Mint korábban bemutatottuk, a megkérdezett vezetők a környezetet illetően „enyhén optimistán” nyilatkoztak. A mértéktartásnak egyik oka a bizonytalanság. A megkérdezettek szinte kivétel nélkül legalább akkorának, de inkább nagyobbak ítélték a jelenlegi bizonytalanságot, mint a megelőző középtávú terv készítésében. Ez a bizonytalanság tükröződik abban is, ahogy a kényszerítő változtatásokhoz szükséges feltételeket részben adottnak, részben megteremthetőnek minősítette. A belső adottságokat illetően kedvezőbb a kép, a válaszadók felének megítélése egyértelmű: „igen, adott”.

A kényszerítő változásokhoz adottak, vagy nagy valószínűséggel megteremthetőek-e a feltételek? (Válaszok ⁰/₀-os megoszlása)

	igen	nem	részben
Külső feltételek	10	3	87
Belső feltételek	50	—	50

A belső adottságokat illetően a kép valóban kedvezőbb, de — valószínűleg a bizonytalanságból eredően — nem „felhőtlen”.

Ezt támasztja alá, hogy a gazdaságirányítás korszerűsítésének és a vállalati tervezésnek a kapcsolatát feszegetve a válaszadók 67⁰/₀-a az elképzelések megvalósítását akadályozó tényezőként említette a szükséges eszközök hiányát. Úgy véljük, ilyen arányban vállalatunk aligha részesülhetnek pótlólagos eszközökben, vagyis az elképzeléseket kell tovább alakítaniuk. Ezzel a talán legizgalmasabb kérdéshez jutottunk. Melyek a készülő tervekben, tervkonceptiókban a legfontosabb törekvések?

III.

A most következőket tehát úgy kell értelmezni, hogy ezek azok a tennivalók, elérendő célok, amelyek a komplex terv tartalmi koordinációjául szolgálnak. Osztályozással megválaszolható formában tettük fel a kérdéseket. A válaszadók véleménye természetesen itt is jelentősen szóródott a két szélsőséges érték, a „nem volt szempont”... és a „tűzön-vízen át is érvényesítendő szempont” között. A 22 megjelölt célkitűzés közül nyolc minősült az értékelési skálán kiemelt szempontúnak. Ez egyelőre, feltehetően nem zavaró a tervezés számára, — bár a jelenlegi szakaszban is soknak tűnik.

A célok közül kiemelkedik a vállalat, szövetkezet egyensúlyának biztosítása. Korábbi országos felméréshez hasonlítva [2] már magának a célkitűzésnek a megjelenése is új. Ugyancsak ehhez a felméréshez viszonyítva kedvező változás a termelékenység erőteljes növelésére vonatkozó, valamint a dolgozók jövedelmének emelésére irányuló törekvés egymáshoz közelebb kerülése.

Amennyiben a reprezentáció megengedi, a válaszok szóródása alapján megfogalmazható, hogy még mindig a dolgozók jövedelmének emelése szerepel akár a jövedelmezőséghez, akár a termelékenységhez, akár a meglévő eszközök kihasználásához viszonyítva első helyen. Nem meglepő, de elgondolkodtató. Összefüggésben van a vezetői munka, a gazdálkodás eredményességének rövidtávú megítélésével.

Feltűnő, hogy az importanyagokkal takarékoság, vagy az eredményes exportpiaci műveletek csak másodlagos szempontként jelentek meg.

Tanulságos az értékelési skála másik oldala is. Négy szempont elérését szerényen ambicionálják a vállalatok.

Ezek:

- belföldi piaci részesedés javítása,
- gyártásfejlesztés,
- tevékenységi kör módosítása,
- külföldi kooperációs kapcsolatok.

Az említettek közül a belföldi piaci részesedés javítása ami említést érdemel, hiszen a többi részben program kérdése, a külföldi kooperáció pedig feltehetően a minta összetétele miatt szorult háttérbe. A belföldi piaccal kapcsolatos magatartás — úgy tűnik — azonban újbóli értékelésre szorul. A VII. öt-éves népgazdasági tervkoncepció alapján felértékelődik a belföldi ellátás.

Az egyes ágazatok között is jelentős eltérések vannak. Az első öt legjellemzőbb célkitűzés között mindössze egy található meg a négy ágazati csoportban, ez az említett pénzügyi stabilitás. Három ágazat jelölte meg a ráfordítások mérséklését az öt legfontosabb teendő között.

A legjellemzőbb rendezőelvek a válaszok alapján:
iparban:

- nyereségtömeg növelése
- jövedelmezőség emelése
- ráfordítások mérséklése

mezőgazdaságban:

- gazdasági és termelési veszteség megszüntetése
- termelékenység emelése
- nyereségtömeg növelése

élelmiszeriparban:

- veszteség megszüntetése
- eszközhatalmaszaltság javítása
- pénzügyi egyensúly biztosítása

„egyéb” csoportban:

- pénzügyi stabilizálás
- eszközhatalmaszaltság fokozása
- (termék) minőség javítása

Az ágazati értékelésnél szembevetendő, hogy a megjelölt célkitűzések nagy száma mellett, ezek nagy arányban minősülnek a tervezés szempontjából alap-
elvnek, vagy elsődleges szempontnak. Ebben nincs eltérés az ágazatok között, a válaszok 60—64%-a így minősített. Valószínű, hogy a két tényező — sok cél, erős intenzitás — együtt nem kezelhető, a szempontok számán kell csökkenteni.

A külső kényszerítő feltételek és a törekvések összességében is, ágazatonként is összhangban vannak. Jól érzékelhető, hogy a válaszadók törekvése elsődlegesen a belső egyensúly megteremtésére irányul, függetlenül attól, hogy a külső környezet kedvező, vagy kedvezőtlen megváltozására számítanak.

A vizsgálat tapasztalatai — megítélésünk szerint — a vállalatvezetők és az irányító szervezetek számára egyaránt fontosak lehetnek. Láthattuk, hogy ma, 1985. utolsó negyedében vállalatunk

- sok kényszerítő külső feltétellel számolnak,
- sok és nagy intenzitással érvényesítendő célt fogalmaznak meg,
- és meglehetősen nagy a bizonytalanság.

A tervekészítés elemző szakasza a korábbihoz képest időben előbb kezdődött. Ehhez viszonyítva a tervek koncepciók képlékenyek. A koncepciók, majd ezek alapján a tervek kialakítása a vállalatok feladata és felelőssége. Ezért sem minősíthetők a leírt megállapítások — a döntőbíró szerepköréből — pozitív, vagy negatív előjellel.

Két dolog azonban, mintegy következtetésként világosnak látszik:

- igen komoly, elmélyült munka szükséges még a vállalati tervek kialakításához,
- a tervezési folyamat is korszerűsítést igényel mind tartalmában, mind módszereiben.

Az 1985-ös esztendő sikeres zárása mellett ezek az előttünk álló feladatok, amelyekhez újabb ismereteket, megoldási lehetőségeket kell keresnünk.

Felhasznált irodalom

1. Dr. Kindler — Dr. Papp: Komplex rendszerek vizsgálata
Műszaki Könyvkiadó 1977.
2. Mészáros Tamás: A sikeres vállalati tervezés szervezési feltételei
Közgazdasági és Jogi Kiadó 1984.
3. R. L. Ackoff: Operációkutatás és vállalati tervezés
Közgazdasági és Jogi Kiadó 1974.

Életmódváltozás a Nagykunságban

Immár egy évszázada, hogy közigazgatásilag nem alkotnak egységet a nagykun települések, sőt státusuk sem azonos, de történelmi múltjuk, hasonló földrajzi helyzetük feljogosítanak bennünket, hogy együtt vizsgáljuk őket. Kunszentmárton kivételével e települések egymás szomszédságában fekszenek. Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve nagy határral rendelkező mezőgazdasági jellegű települések. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint itt a lakosság 60—75⁰/₀-a mezőgazdasági foglalkozású volt. Az iparban (beleértve az építőipart is) 12—20⁰/₀ dolgozott. A népesség 2—6⁰/₀-a volt ekkor szellemi foglalkozású.¹ Ekkor a települések közül a legiparosodottabb Kunszentmárton volt, a legtöbb szellemi foglalkozású Kisújszálláson élt. E parasztvárosokban alig volt nagybirtok. A népesség 17⁰/₀-a 5 hold alatti birtokon gazdálkodott. 18⁰/₀ 5—20 holdas kisbirtokos volt, 11⁰/₀ középbirtokos 20—50 holddal, 50 hold feletti területtel a lakosság 4⁰/₀-a rendelkezett. A mezőgazdaságból élő népesség mintegy 50⁰/₀-a ekkor már napszámos, mezőgazdasági cseléd volt. A vizsgált települések közül az elszegényesedésben Túrkeve járt az élen. Itt 55⁰/₀ volt a mezőgazdaságból élő fizikai munkás. 5⁰/₀ volt az 1 hold alatti birtokkal rendelkezők aránya.

Az 1945 után bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások a kunsági városok képét is megváltoztatták. A földosztás megváltoztatta a paraszti rétegek közötti arányokat, de a mezőgazdaság mellett egyéb népgazdasági ágak is mind nagyobb helyt követeltek maguknak. Különösen az 1960-as évek végén a települések vezetői megkeresték az iparosítás lehetőségeit. A városok foglalkozási szerkezetét ez jelentősen megváltoztatta. Már az 1970. évi népszámlálás mutatja ezt. Ekkor már a háztartásoknak csak 32—46⁰/₀-a tartozott a mezőgazdaságból élő családok csoportjába a háztartásfő foglalkozása szerint.² A nem mezőgazdaságból élők száma a legmagasabb Karcagon, Kunszentmártonban, a legkevesebb Túrkevéen. Oktatáspolitikánk eredménye, hogy e településeken is nőtt a szellemi foglalkozásúak aránya (10—17⁰/₀). A legszűkebb ez a réteg Kunmadarason. Valamivel nagyobb Kunhegyesen és Túrkevéen.

Az immár másfél évtizede lezajlott ipartelepítés a Kunszágon egybeesett a nők munkába állásával. Már 1970-ben az aktív keresők 34⁰/₀-a nő volt.³

aktív kereső	32 081	100 ⁰ / ₀
ebből férfi	21 207	66 ⁰ / ₀
nő	10 874	34 ⁰ / ₀

Ez az arány azóta tovább emelkedett. A statisztika szerint 1970-ben Túrkevéen a munkaképes korú nők 45⁰/₀-a, Kisújszálláson 37⁰/₀-a, Karcagon 36⁰/₀-a még háztartásbeli volt. Ez jelentős munkaerő-tartalékot jelzett. Többek között ezen adatokat figyelembe véve tervezték a karcagi Ruhaiipari Szövetkezet és a túrkevei Május 1. Ruhagyár új épületét kétszer akkora létszámmra, mint amennyien jelenleg dolgoznak benne. Anélkül, hogy e tényt tovább boncolgatnánk, vizs-

gáljuk meg, milyen változást hozott a családok életében a nők aktív keresővé válása.

Vizsgálatainkat a nőket foglalkoztató könnyűipari üzemekben végeztük (Karcag: Ruhaipari Szövetkezet, Túrkeve: Május 1. Ruhagyár, Háziiipari Szövetkezet, Ruhaipari Szövetkezet) és végezzük az elkövetkezendő ötéves terv-időszakban (Kisújszálláson, Kunszentmártonban). E kutatások országos kutatási intézetek koordinációjában folynak (MSZMP Társadalomtudományi Intézet, MTA Néprajzi Kutatócsoport). Az alábbi megállapításaimat az értékelés első megfogalmazásának tekintsek, hiszen a további vizsgálatok, elemzések tovább színezhetik, magyarázhatják a most leírtakat.

Ezen üzemekben elsősorban a fiatalabb korosztályhoz tartozó nők dolgoznak. E megállapításhoz rögtön hozzá kell tennünk azt is, hogy ez az a korosztály, amelyet leginkább érint a házasságkötés, a gyermekszülés és gyermeknevelés, az önálló otthon megteremtésének gondja. A munkahely választásánál meghatározónak látszik az önálló kereset biztosítása. Ezen üzemekben többségben vannak a betanított munkások. Csak az utóbbi öt évben értek el jelentősebb eredményt a szakmunkásképzésben. Azt is megállapíthattuk, hogy a vizsgált családokra is jellemző, hogy a férfiek magasabb iskolai végzettséggel és nagyobb keresettel rendelkeznek, mint a feleségeik. A nők szakképzetlen mivoltával, a női munkaerő kevésbé megfizettségével függ össze, hogy a legtöbb nőnek a jelenlegi már nem az első munkahelye. A legidősebbek a mezőgazdaságban kezdték, aztán kipróbáltak 2—3 ipari üzemet vagy egyéb munkahelyet. A napjainkra bekövetkező átlagkereset emelkedése és a jobb munkakörülmények már van ahol stabilizálta a dolgozókat (Május 1. Ruhagyár), másutt még a fluktuációval küzdenek (Karcagi Ruhaipari Szövetkezet, Túrkevei HISZ).

A nők keresete a családfő keresetével és egyéb kiegészítő jövedelmekkel alkotja a családi szükséglet fedezetét. A jövedelemkiegészítés módjait három csoportba sorolhatjuk:

1. háztáji termelés saját szükségletre
2. háztáji termelés eladásra (ezen belül az állattartás dominál)
3. különmunka vállalása

Főleg a férfiak plusz munkavállalása a jellemző, de megtalálhatók a nők vállalkozásai is. Mind Karcagon, mind Túrkeven találkoztunk a gazdasági munkaközösséggel. Ez a jövedelemkiegészítés hathatós formája, mely azonban családanyák esetében jelentős megterhelést jelent. A napi 8 órás munka után további 4—6 órás hasonló tevékenység, emellett elvégezni a házimunkát, a gyermeknevelést, esetleg még háztáji tevékenységet is folytatni tartósan nem valószínű, hogy lehet. De milyen a mai családokban a munkamegosztás?

Alapvető különbség a felszabadulás előtti állapotokhoz képest, hogy a férfiak már nem a családi gazdaságon belüli tevékenységükkel biztosítják a család fenntartását. Ez a változás az 1950-es évek elején bekövetkezett. A termelőszövetkezetek megerősödésével, a gépesítéssel a férfiak munkakörülményei fokozatosan javultak. A családi kereteken kívülre került munkavégzés, valamint az a tény, hogy a feleségek kezdetben a háztartásban maradtak, a férfiakat az otthoni munkavégzéstől (még a korábban férfi munkának számító munkáktól is) mentesítette. Ehhez hozzájárult a háztáji gazdálkodás 1950-es években történt visszaszorítása is. A nők másfél, két évtized múlva követték a férfiakat a munkahelyekre. Ők is aktív keresővé váltak. A hagyományosan női

munkának számító feladatokat nem lehetett leadni. A házi munkákat továbbra is el kellett végezni. A háztartásvezetés, a gyermeknevelés továbbra is a nő feladata maradt. Ehhez bizonyos mértékű házi állattartás is járult. Ugyanakkor már hatottak az új családideál nézetei. Ezek közül talán leggyorsabban elterjedő idea volt, hogy a gyermeknevelést elvégzi az iskola. A munkáranevelés már nem a család feladata. A rosszul értelmezett gyermekszeretet a legtöbb családban mentesítette a gyereket a házi munkák megtanulásától, a családi munkamegosztásban való részvételtől. Így kialakult a családokban egy egészségtelen munkamegosztás, mely a munkaerkölcs romlásához is hozzájárul. Mivel a fiúk még kevesebb munkafajtaét sajátítottak el a családokban, mint a lányok, így a rossz szemlélet öröklődése több generációra vetítheti hatását. Így a nők aktív keresővé válásuktól kezdve küzdenek a férfiak házi munkába való bekapcsolásáért, ugyanakkor a gyermeknevelésben kialakított rossz módszerrel önmaguk is konzerválják az egyenlőtlen családi munkamegosztást.

A nők nagytöbbsége (még a felszabadulás után született korosztály is) egyedül végzi a háztartási munkákat. A legtöbb idejüket a mosás, vasalás, főzés, takarítás, bevásárlás és a gyermekkel való foglalkozás veszi igénybe. Emellett még sok olyan ritkábban sorra kerülő tevékenység van, amely szintén a nőre vár (befőzés, meszelés, stb.). Házas férjnek manapság azt tekintik, aki a mindennapos házimunkában besegít. Leggyakrabban a tüzelést, a porszívózást és a mosogatást vállalják magukra és a mosásba segítenek be. Ehhez járulhat a bevásárlás, a gyerek óvodába vitele. Az állattartási kedv felerősödésével megsaporodott a férfiak házkörűli munkája is. Ezzel jórészt ismét „kivonultak a konyhából”. Új feladatként jelentkezik a takarmánybeszerzés és a háztartási gépek javítása. Az anyák néhány fontosabb munkát a gyerekeikkel is megtanítanak (porszívózás, mosogatás, portörletés, bevásárlás, tüzelés). Elsősorban azokat, amelyekbe a férjeket is megpróbálták bevonni. Néhányan jelezték azt is, hogy a családi életre nevelésre is odafigyelnek. Megtanítják a lányokat a pénz beosztására, a család összefogására. A férfiak a fiúk munkába nevelésébe segítenek be. Megtanítják őket az állatgondozásra, kerti munkákra, barkácsolásra.

A család munkamegosztása napjainkban két irányba változik. Egyes családokban a nők otthoni munkája lassan csökken azzal, hogy férje, gyerekei besegítenek, más családokban viszont a háztartási gazdálkodás kiteljesedésével nemcsak a nő, de a férfi leterheltsége is fokozódik. További erőfeszítést igényel a családtagoktól, ha még különmunkát is vállalnak. Az is gyakori jelenség, hogy a még gyermektelen fiatal házaspár egymás között egyenlően osztják meg a házi munkát. A gyermek megszületése után a ges-en levő anya vállal minden otthoni teendőt. Mivel rendszerint ilyenkor még nagyobb mértékű állattartásba is belefognak, így a hagyományos női szerepen túli feladatokat is el kell látnia. „Mindent a feleség csinált, mert ő volt otthon”. E 3—6 évig tartó gyakorlatot, megszokást azután nehéz megváltoztatni. Így a dolgozó nő leterheltsége igen nagy.

A fizikai megterhelést valamennyire csökkenti a háztartás gépesítése. Megállapíthatjuk, hogy a háztartások jól felszereltek. A szolgáltatásokat viszont ma még csak részben veszik igénybe az asszonyok. A konzervek, készételek is csak részben tartozékaik még e háztartásoknak. A tartózkodást árákkal, nem megfelelő minőséggel, választékhiánnyal, megszokással magyarázzák.

Az elmondottakból kiderül, hogy a családok nemcsak fogyasztói, de termelői egységként is funkcionálnak. Az önellátásra részben még mindig töreksze-

nek. A család egyéb funkcióit nem tudja olyan tökéletesen ellátni, mint a gazdaságit.

A Nagykunságra is jellemzők az országos tendenciák. Itt is az 1—2 gyermekes családok a jellemzők. Itt is nő a válások száma, jelentős az egyedül élő idős korosztály aránya. Az állam által biztosított szociálpolitikai kedvezményeket igénybe veszik. 1970-ben pl. Karcagon 285, Kisújszálláson 168, Túrkevén 108 dolgozó nő volt gyes-en. Hogy a női dolgozókat foglalkoztató üzemekben a termelés szervezése nem könnyű feladat, tegyük még ezen adatokhoz a kisgyermek betegsége miatt igénybe vett táppénzes napok számát, az egyműszakos foglalkoztatás biztosítását, stb.

Úgy tűnik, jelenleg a család nevelő és érzelmi funkcióját tudja legkevésbé ellátni. Ezt a hiányosságot tudják az asszonyok, érzik a gyerekek, a házastársak. Úgy tűnik, a család minden tagja ma is leginkább a feleségétől várja el, hogy legyen a család összetartója, a harmónia őrzője. A nők maguk is érzik, hogy a jelenlegi fizikai, idegi túlterhelésben, a hajszolt életmódban ennek nehezen tudnak eleget tenni. Talán ezzel magyarázható, hogy legtöbben rövidebb munkaidőben szeretnének dolgozni.

Írásunk az életmódváltozást csak egyetlen szempontból igyekezett bemutatni, hogy a nők aktív keresővé válása hogyan hat a családra.

DR. ÖRSI JULIANNA

Kulcsok, szobák, sorsok

A munkásszálló portáján szabvány kulcstartó szekrény, amelynek apró rekeszeiben kettesével lógnak a szobakulcsok. Csend van, egy háromnapos munkaszünet első napja. A portáról azonban, ránézésre tizenöt—húsz szoba kulcsa hiányzik, ami azt jelzi, hogy e szobákban legalább egy-egy lakó „itthon” van. Háromnapos ünnep. Ilyenkor mindenki hazautazik. Már akinek van hová... Mert vannak jónéhányan, akiknek itt van az „otthon”.

Délután fél kettő. Kihaltnak tűnik a szálló. Az itthon levők biztosan az ebédjüket főzik, vagy már éppen sziesztáznak jóllakottan. Néhány kései elutazó rakja még le a kulcsát a recepciós pultra, s elköszön. Egy vékony, tizennyolcnaik tűnő srác mosóport keres, mert mosni szeretne. Hozok le neki a szobámból.

Az éppen szolgálatban lévő portással, mindenki Ica néniével, sorra vesszük a hiányzó kulcsok gazdáit. Mindenkit személyesen ismer, mindenkiről van egy-két szava: X elvált, hová menne szerencsétlen; Y állami gondozott volt, rendes srác; Z erőszakos, arrogáns, ha iszik.

B.-t keresem. Nincs, a szüleihez utazott. Ritkán látogatja őket. Negyven éves lehet, és külön szám a szállón. Szobafestő a vállalatnál. Ha iszik, rendkívül jó földrajzinév és történelmi évszám-memóriáját fitogtatja. Amikor úgy futunk össze a hallban, hogy részeg, valami ismeretlen oknál fogva órnagy úrnak szólít, és állandóan konspirálni akar velem. Ha — ritkán! — józanon kerül elélem, szótlánul elfordul: láthatóan szőgyelli magát. Egyébként a szakmája legjobbjainak egyike a vállalatnál, s a portások szerint ha józan, akkor kedves, udvarias ember. Most elutazott.

Gyalogszerrel kaptatok felfelé a lépcsőn. Valahol a harmadik emelet környékén masszív paprikáskrumpli szag jön szembe, de lehet, hogy pörkölt. A szálló „nemzeti” eledelei...

* * *

J. tizenkilenc éves. A hetedik emeleti közös konyháról dugja ki a fejét, amikor keresem. Meglepődik, de azért készséggel ül le velem beszélgetni. Kiderül, hogy 1981 óta lakik a szállón, azóta dolgozik a vállalatnál is. Segédmunkás. Hároméves koráig állami gondozottként élt a pomázi intézetben, majd Nagykőrösre került nevelőszülőkhöz. Mire tizennégy éves lett, tehát alig több, mint tíz év alatt, három családban is élt. Utolsó nevelőszülei Nagykőrösön laktak.

— Hogy miért töltöm a hétvégeket is a szállón...? A nevelőszüleimmel valahogy nem jöttek össze a dolgok... Pedig tulajdonképpen rendesek voltak hozzám. Ennek ellenére nem nagyon tartjuk a kapcsolatot...

Kérdéseimre nagyon figyel, s a válaszokon sokat gondolkodik. Nem keresi a szavakat, látszik, amit gondol, azt kimondja.

— Mikor voltál utoljára a nevelőszülőknél?

— Tavaly húsvétkor.

— És ha mennél, szívesen fogadnának?

— Valószínű...

— Miért nem mész hát mégis?

— ...

Látom rajta, hogy e kérdésben nincs több mondanivalója a számomra. Témát váltok hát.

— A vér szerinti szüleidről mit tudsz?

— Csak annyit, hogy az apám már meghalt. Az anyámról semmit.

— Itt a szállón hogy érzed magad? Milyen itt lakni? Hiszen immár ez az otthonod.

— Jól... Jó itt. Meg aztán olcsó. Gondold csak el, milyen drágák ma az albérletek! Itt már szinte mindenkit ismerek, és engem úgyszintén. Van egy csomó haverom, és barátaim is... kettő-három, akikkel dumálhatunk mindenféléről. Szóval, nem rossz...

— Jól keresel?

— Eléggé... Ötezer-ötszáz körül jön ki a havi átlagom, és ehhez szoktam még nyaranta maszekolni. Elég sokat. A haverommal elvállalunk egy-egy víkendházat, és azt összedobjuk. A kőművesmunkával jól lehet keresni.

— Jól keresel, azt mondod. Takarékoskodsز belőle? Mennyit tudsz félretenni?

— Egy fillért se! Minek? Ráérek arra még később is! Ahogy jön a pénz, úgy el is megy...

— Mik a terveid, hisz tizenkilenc éves vagy? Tervezel egyáltalán? Gondolom, bármilyen jól érzed is itt magad, nem akarsz innen nyugdíja benni.

— Persze, hogy nem. Mit tervezek? Semmi rendkívülit. Egy lakást, ami jól be van rendezve. Kocsiért például már nem ugrálok különösebben. Ha majd leszerelek... Biztosan meg is nősülök, családom lesz...

— Mit gondolsz, milyen családapa lesz belőled?

— Nem leszek valami jó... Tudod, a haverokkal elég gyakran beszívunk, jó alaposan. Mikor aztán megszívja magát az ember, mint a szivacs, nem hiszem, hogy túlzottan jó családapa tud lenni.

— És ha látod, hogy a gyerekednek ez rossz, akkor tudsz majd változtatni, okulva saját gyermekkorod emlékeiből?

— Igen... Valószínű... Talán...

* * *

A munkaszünet második napja. Későn ébredek, s mire zuhanyozni megyek, már ebéd fő valahol, érezni az illatát.

Dél felé a földszinti tévészoba egyik foteljében, vékony, melegítő fiú üldögél. (A szállón gyakorlatilag a tévé az egyetlen értelmesnek tűnő szabadidős lehetőség, nem számítva persze az olvasást. Van ugyanis könyvtár — igen gyér látogatottsággal. Nincs viszont klubszoba, ahol beszélgetni, zenét hallgatni, asztalifocizni lehetne. Van pingpongszta, de nincs hely felállítani. Marad tehát a tévé. Meg az alvás.)

A melegítő fiú, I. K. tizenhat éves. Csak ez év nyaratól lakik a szállón, ám azóta minden hétvégét itt töltött.

— Háromhónapos koromban kerültem nevelőszülőkhöz, Jászjákóhalmára. A nevelőanyám egyedül élt, mert a férje meghalt. Gyerekeként bánt velem... Most már öreg, hetvenöt éves. Ötödikes koromban Tiszakürtre vittek, a fiúnevelő otthonba. Négy évig éltem ott. Utána Jászapáti lettem szakmunkástanuló. Kisállattenyésztő szakmunkásnak tanultam, de másodikban megbuktam és otthagytam.

Szenvtelenül, érzelmeik nélkül, teljesen személytelen hangon sorolja élete állomásait, mintha csak egy vasúti szárnyvonal megállóit mondaná fel.

— A vér szerinti szüleidet nem is ismerted?

— Az anyámat láttam egyszer. Ötödikesek voltunk, és karácsony volt... a nevelőotthonban... Tiszakürtön... Ültünk a társalgóban, vacsoráztunk, egyszer csak szóltak, hogy menjek ki, mert itt van az anyám. Kimentem... és ott állt egy idegen nő... Ő volt az anyám. Beszélgettünk vagy öt percig, aztán elment. Hát ennyi volt.

— Miről beszélgettetek? Emlékszel...?

— Nem.

— Megcsókolt, mielőtt elment?

— Nem. Csak ott áldogáltunk, aztán elköszönt...

— Ott tartottunk, hogy otthagytad a szakmunkásképzőt.

— Igen, ezután behoztak a Megyei Gyermekek- és Ifjúságvédő Intézetbe, s onnan helyeztek el dolgozni, ott szerezték ezt a munkásszállói helyet is.

— Teljesen egyedül állsz a világban?

— A nővérem itt lakik a városban, nevelőszülőknél. Néha beugrok hozzá. Nem bánják, ha meglátogatom. Ő tizennyolc éves.

— Azon gondolkodtál-e már, hogy milyen lett volna, ha te is egy átlag-családba születesz, s vér szerinti szüleid nevelnek fel, normális környezetben?

— Még nem. Minek így gondolkozni? Nem oda születtem, hanem ide. Ez van. Így kell gondolkozni.

— Mondd, ha vér szerinti szüleid öreg korukban rászorulnának a segítségdre, akkor segítenél rajtuk?

— Nem.

Tizenhat éves. Meg van kérgesedve kívül és belül egyaránt. Apját és anyját csak saját személyi igazolványából ismeri. A nevüket, mint adatokat...

* * *

Lassan estébe hajlik az idő. Az ötödik emeleten, az egyik ajtó mögül, rádió hangja szól. Bekopogok. Ketten vannak odabenn. Az egyik vetetlen heverőn, trikóban, gatyában, ötven év körüli, szikár férfi üldögél, a másikon negyvenes-forma, kicsit kopaszodó. Hellyel kínálnak. Úgy tűnik, kapva-kapnak a hívatlanul betoppánó beszélgető partneren.

— Hát tudja, megvan itt mindegyikőnknek a maga baja — reagál kérdésemre előbb az idősebb, Bálint bácsi. — Gondolhatja, hogy nem a magunk örömeért kuksolunk itt a szállón állandóan.

— És maga? — fordulok a mellettem ülőhöz, akit Lajosnak szólít az öreg.

— Én nőtlen... szóval agglegény vagyok.

— Szülei?

— Tiszafüreden él az édesapám. Hetvenöt éves... Az anyám meghalt három éve. Azóta csak ritkán megyek haza. Kétszer-háromszor évente. A nővérem gondját viseli az apámnak.

Bálint bácsi lassan átveszi a szót, szaporán válaszolgat. Kiderül, hogy jól tippeltem: ötvennégy éves.

— Hetvenkettő óta élek munkásszálláson. Egy évvel korábban elváltam az asszonytól. Kőműves vagyok a cégnél.

— Tizennégy év nagy idő. Sosem gondolt arra, hogy újra megnősüljön?

— Ugyan mire nősültem volna? A nincsre? Két gyerek után fizettem gyerektartást! Kerestem három, háromezer kétszáz forintot!

— Két gyereke van?

— Kettő. Két fiú. Volt...

— ???

— Hosszú évek óta nem láttam egyiket sem, pedig tulajdonképpen itt élünk egymás közelében. Az anyjuk úgy nevelte őket, hogy még szóba se állhattak velem. Ezt aztán be is tartották. A kisebbik állítólag most katona, a nagyobb meg már leszerelt.

— Mégis, mikor látta őket utoljára?

— A kisebbiket talán öt éve. Igen, '80-ban. A buszon találkoztunk össze, illetve a megállóban. Én mentem oda hozzá. Mit mondjak, nem ugrált az örömtől... A nagyobbikat még ennél is régebben láttam. Úgy tudom, a tavaszon még egyik se volt nő.

— Mondják — fordulok mindkettőjükhöz —, meg lehet szokni a munkásszállói életet?

Újra az öreg válaszol:

— Megszokni? Beletörődni a megváltoztathatatlanba, és kész! Beletörődni, leszegni a fejet, és nem gondolkozni! Ez a lényeg, és akkor ki lehet bírni.

— Maga ötvennégy éves. Hogyan képzeled, hogyan tervezi a további életét? Hiszen hat év múlva nyugdíjba megy, és nyugdíjas nem lakhat a szállón.

— Hogy tervezem? Sehogy! Mondja meg, mit lehet itt tervezni! Én már hat napra sem tervezek, nemhogy hat évre! Majd lesz valahogy! Megyek a szegényházba! Ha felvesznek. Bár azt hallom, hogy nagy a sorbanállás érte. Az öregkorra jobb nem gondolni, jön az magától is!

— Nemsokára itt a karácsony... Torokszorító érzés lehet akkor is itt üldögelni, e négy fal között...

Tanácsztalanul tárja szét a kezét. Úgy ültében, keresztbe tett lábbal, az ablak felé fordul, s kibámul az érkező estébe. Egyik keze az ölében, míg a másikkal tarkóját masszírozza. Nem faggatózom tovább. A hirtelen beállt csendben, az addig szótlánul üldögélő agglegényhez, Lajoshoz fordulok:

— Mondja, nem riasztja el magát a nőüléstől az a sok rossz, amit itt a szállón a házasságokról hall?

Elég nehezen keresi össze a szavakat a válaszhoz, s amikor azok összeállnak, akkor is bátortalanul bánik velük.

— De, bizony, amiket itt mondanak...

Hangos kopogtatás szakítja félbe nehezen született mondatát, s egy hatvanhoz közeledő, ősz hajú, akkurátus szomszéd köszön be. Úgy látszik, már híre ment a kérdezősködésnek, mert nevetve kezdi:

— Aztán megír mindent, amit ezek mondanak magának? Hát akkor írja meg azt is, hogy biz'isten más helyet is el tudnánk magunknak képzelni! Jobb híján fanyalodtunk a szállóra! Akik ilyen állandó lakosok vagyunk, legtöbbször elváltunk, tönkre ment családi életünk. Nem házasodunk újra, mert ha egyszer megégette a kutya száját a forró kása, fél az attól azután!

— Mióta él munkásszállón?

— Én bizony már törzsgárdatag vagyok. Huszonhárom éve, 1962 óta lakom szállón.

— És meddig még?

— Három év, és már itt se vagyok! Az én helyzetem tán egy kicsit szerencsésebb a többinél, mert ha nyugdíjas leszek, van hová mennem. A fiam most épített házat, egy kétszinteset, és abban nekem is jut hely. Képzelheti, hogy már alig várom az időt, mikor a két unokám mellett lehetek. Most csak kéthetente láthatom őket, mivelhogy Vezsenyben laknak. Kettő is van, képzelje

el: egy tőkös, meg egy lány! Kertes ház, nagy udvarral... En leszek a főker-
tész... És a főnagyapa!

Tekintete elkalandozik, gondolatai pillanatok alatt befutják a távolságot
Vezsenyig. Őszintén remélem, hogy nem kell csalatkoznia, legalább öregkori
álmaiban.

Jegyzetfüzetem a zsebbe vándorol, és beszélgetésünk lassan jóhangulatú
szomszédolássá oldódik. Érdemes azonban odafigyelni arra, hogy a megfogal-
mazott gondolatokban minduntalan visszacseng két szó: család és házasság.
Együtt, vagy külön, de csaknem mindegyik mondatban fellelhetők. Vannak,
akiket sajátjuk kudarca kényszerített az állandó munkásszállási életre, míg
mások pusztán azzal váltották meg ide belépőjüket, hogy oda születtek, ahová.
A közös bennük az, hogy éppen a legalapvetőbb közeg nem védi őket: a család.

Ám van egy lényegi különbség is e két csoport között. Amíg az egyiknél a
munkásszálló következménye egy (valahol) elrontott életnek, addig félő, hogy
a másiknál — fiatal koruknál is kiszolgáltatottabb helyzetüknél fogva — a
munkásszállói világ könnyen okká is válhat.

Amikor egy órával később kilépek az ötszázkettes ajtaján, s felballagok a
szobámba, odakinn már sötét van. Az ablakból lelátni a városra, amely színes
lúktetéssel éli életét. Benn a központban már sárgán villognak a forgalmi lám-
pák. A kirakatok visszatükrözik a neonok színeit és a báméskodók alakját. A
sietős járókelők alig látható párafelhőket eregetnek minden lélegzetvétellel a
hűvös őszi estébe, s a falakon túl a meleg szemekkel hunyorgó házakban már
feltálaták a vacsorát.

A folyosón valaki lábassal csörög. Megy, hogy melegítse a déli maradékot.
Nemsokára elcsendesedik az épület, a tévét kikapcsolják, s a lakók elalszanak,
mind. Holnap újra benépesül a szálló, visszatérnek a hazajárók. Azok, akik
valóban otthon voltak e három napban, s csupán „visszajönnek” a szállóra...

L. MURÁNYI LÁSZLÓ

Györfly István

HAGYOMÁNYOK

A magyarországi jászok

(Rövid történeti vázlat)*

A középkori jász népet az orosz évkönyvek két helyen említik, a korábbi 965-re, a későbbi 1380-ra vonatkozik.¹ Általánosan elfogadott nézet az, hogy a jászok az iráni nyelvet beszélő ászokkal illetve az alánokkal azonosak,² s központi lakóterületük az északi Kaukázus középső része volt. *M. I. Marquart*tal egyetértve *M. I. Artamonov* is úgy véli, hogy a jászok sztyeppesi alánok voltak. *M. I. Artamonov* szerint a szaltovo-majecki kultúra északi csoportjának egykori hordozói.³

A történettudományban már igen korán felbukkan a jászok kérdése; többek között az orosz évkönyvekben olvasható homályos utalás a bolgárokhoz és Nyugat-Európához való viszonyukról,⁴ s ez összefügghet a jász népcsoportok intenzív megtelepedésével az Elő-Kaukázustól az Al-Dunáig. Nem kívánunk most ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozni; jelen áttekintésünkben inkább azoknak a jász csoportoknak a sorsára fordítjuk figyelmünket, amelyek Magyarországra kerültek.

Az orosz történetírásban a magyarországi jászok kérdésével jóformán nem foglalkoztak és csak egyetlen ismert publikáció van, *V. I. Lamanszkij* régi cikke, amely helyesen összegzi és vázolja fel az addigi kutatásokat.⁵ *V. I. Lamanszkij* cikke a jász kérdést illetően hatással volt a magyar történeti kutatásokra is. Az utóbbi időben Magyarországon széleskörű, de bizony nehezen hozzáférhető irodalma támadt e kérdésnek. Mi ennek csak egy részét érintjük, s mindjárt hangsúlyozzuk is, hogy *Szabó László* véleménye szerint a jászok történetének leírása több kötetet is kitehetne.⁶ A magyar irodalom megszerzésében és megismertetésében felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak *Erdélyi István*, *Szabó László*, *Tóth János* magyar tudósok és *G. Karginov*. Nem kis jelentőségű az sem, hogy a szerző 1982 szeptemberében személyesen is szerezhett jászági tapasztalatokat, s megismerkedhetett a Jász Múzeummal is.

V. I. Lamanszkij számoltartotta azt, hogy a tatár–mongol támadás előtt a jászok egy része a kunok egy csoportjával 1238-ban Magyarországra menekült.⁷ Ez az időpont elfogadott a szovjet történetírásban; a kun hordák feje ekkor Kötön (a cikkben Kotján) kán volt, akit IV. Béla (1235–1270) magyar király hívott Magyarországra. A kunok és jászok megjelenése a magyar feudális arisztokrácia ellenszenvét váltotta ki.⁸ A magyar történetírásban elfogadott véleménynek számít, hogy a kunok és jászok betelepődése 1241 után ment végbe,⁹ azaz a tatár–mongol hadak 1242 nyarán való távozása után; ez számunkra kétségesnek tűnik. Vizsgáljuk meg ezt a dátumot; *Gyárfás István* és utódai nem kísérték figyelemmel a Délkelet-Európa területén végbement eseményeket: Kötön kánt a tatár–mongol hadak 1238-ban Asztrahánynál megverték és ő 40 ezer emberével Magyarországra futott.¹⁰ 1241 márciusában Batu

* *V. A. Kuznyecov* 1985. szeptemberében a Damjanich Múzeum vendégeként kutatott a Jász-kunság területén.

kán csapatai a kelet-európai szökevényeket Magyarországon „érték utol”. Kötön kun hordájának szétverése, a hordának és csoportjainak az alán politikai-katonai szövetségnek a Magyarországra való beköltözése, illetve az észak-kaukázusi Alánia katasztrófája — egy láncszerű eseményt alkotnak, amelynek egyik szeme az 1238. év eseménysorozata.⁴¹

Ha N. I. Karamzinnak köszönhetően ismerjük is a kun (polovec) hordák számát, az alánok száma ismeretlen. Tegyük fel, hogy lényegesen kevesebben voltak, mint a kunok és ez megmagyarázza az alán—jászok kezdeti alávetett helyzetét.

Az, hogy a polovec—kunok és az alán—jászok együtt mentek Magyarországra és egymás mellett telepedtek ott le, távolról sem véletlen és olyan régi hagyomány, amelyet Délkelet-Európából és az Észak-Kaukázusból vittek magukkal. Mikor a polovecek (kunok) megjelentek a Fekete-tenger északi részén húzódo sztyeppéken, hosszantartó harc vette kezdetét Russzal és az Észak-Kaukázus népeivel. Az egész elő-kaukázusi sztyeppe be volt ékelődve a kun (kipcsak) sztyeppe („Dest-i-kipcsák”), amely délen Alániával volt határos. Az első időszakban az alán—kun (polovec) viszonyt feltehetően az elő-kaukázusi sztyeppéért folytatott katonai fölüny megszerzése határozta meg, lévén ez a terület az alán állattartás bázisa.⁴² A XII. században stabilizálódtak az alán—kun viszonyok és a XIII. század kezdetén szövetségre léptek: az orosz évkönyvekben 1116-ban utalás található a jászok kun (polovec) földön való éléséről, a Don folyónál („rece zovomoj Don”).⁴³ 1222-ben az alánok és a kunok Ibi-al-Aszir és Rasid ad-din⁴⁴ szerint, együtt harcoltak a mongolok ellen. Ilyen formán tehát a kunok és jászok együtt való feltűnése Magyarországon történeti hagyomány.

A magyar történetírásban a magyarországi jászok történetét összekapcsolják a Pannóniában i. sz. I. században élt jazygok szarmata törzseivel, s *Rusvay Kálmán* Ptolemaios geográfiai adatai alapján rekonstruálja a „jász” városok helyét is a mai térképen.⁴⁵ Azonban a közvetlen genetikus kapcsolat a jazygok és a magyarországi jászok között problematikus és igazolhatatlan, s ez megmutatkozik *Rusvay Kálmán* térképrekonstrukciójában is: a történeti Jászság területén nincs egyetlen „jász” (jazyg) város sem.⁴⁶

Magyarországon a jászok és kunok egymás mellett telepedtek meg két kerületet, a Kunságot és a Jászságot alkotva. A Jászság földrajzi fogalmát A. H. *Magomedov* „Oszétia” fogalmával azonosította,⁴⁷ ez azonban helytelen, s nem felel meg a valóságnak. *Horgosi Ödön* magyar nyelvész a „Jászság”-ot a „jász”-melléknévvel egyezteteti.⁴⁸ A mai Jászság Szolnoktól északra, Budapesttől keletre, mintegy 70 km-re fekszik, kulturális, gazdasági és közigazgatási központja a kis Tarna és Zagyva folyók összefolyásánál fekvő Jászberény (40 ezer lakosú város). Földrajzilag a Nagy Magyar Alföldhöz tartozik, s ez meghatározza gazdasági fejlődésének irányát, a mezőgazdaságnak kedvezve leginkább. A jászok ittélése hosszú időn át a helynevekre is rányomta a bélyegét: ma 15 településen élnek és valamennyit — megtartva az etnikus sajátosságot kifejező jelzőt — „Jász”-nak nevezik (Jászberény, Jászárokszállás, Jászapáti, Jászfényszaru, Jászladány, Jászkisér, Jászsalszentgyörgy, Jászfákóhalma, Jászdózsa, Jászfelsőszentgyörgy, Jásztelek, Jászszentandrás, Jászágó, Jászboldogháza, Jászivány).⁴⁹ Ezen kívül, ezt a magyar történészek is említik, hogy a kunok egy része is a Jászságban él. A magyarok a jászokat mindig saját nevükön *jász*, *jászok* néven nevezték. A XIV. században, Zsigmond király (1387—1437) okleveleiben a jászokat *filiszteusok*nak is írják („Philisteorum seu Jazonum

capitaneis”).²⁰ V. I. Lamanszkij ezt az új nevet a német *pfeil* „íj” szóból származtatja,²¹ de ez az etimológia nem helytálló. Szabó László nemrég megjelent írása rámutat, hogy a mai jászoknak ez a második neve a bibliai *filiszteusok* nevével áll összefüggésben és ezt alátámasztja a jászok pogány volta.²² A XVII. században II. Lipót uralkodása idején (1657—1706) a jászok ismét kezdik magukat régi nevükön nevezni (Jazyges, Cumani seu Philistaei 1696.; Districtus Jazygum et Cumanorum, 1702).²³ Ahogyan helyesen állapította meg V. I. Lamanszkij, a jászok *filisztes* és *jazig* elnevezése irodalmi, mesterséges név.

A magyar kutatók a magyarországi jászok származását tradicionálisan összefüggésbe hozzák az északi Fekete-tenger mellékén és Délkelet-Európában élt szarmata—alán—jász, iráni nyelvű népességgel, a nyelvi egyezések alapján, de Szabó László úgy véli, hogy a jászok saját magukat *ászi* (t. sz.) néven nevezték. Ő is úgy véli (M. I. Artamonovval együtt), hogy az *ászi—jászi* (jász) népesség, a szaltovo—majecki kultúra alán népességével azonos.²⁵ Gombocz Zoltán és Melich János rámutattak az észak-kaukázusi oszétek és a mai magyarországi jászok etnikai-nyelvi kapcsolatainak valószínűségére,²⁶ de 1959-ben Németh Gyula publikált egy ma már széles körben ismert pár lapos jász szójegyzéket is, amely 1422 januárjában keletkezett és kb. 40 szót tartalmaz.²⁷ Ezzel a jelentős nyelvemlékkel végleg igazolódott a magyarországi jászok és oszétek nyelvrokonsága, s legfőképpen bebizonyosodott alán eredetük. Németh Gyula írta, hogy „a jászoknak ez a nyelvemléke nem áll messze az oszét nyelvtől” és, hogy „egy nyelvnek két nagyon közeli dialektusáról van szó, amennyiben a jász közel áll a digorszki nyelvjáráshoz.” Ezt a véleményt V. I. Abaev megerősítette, szerfölött fontos kiegészítést téve: „a magyarországi jászok a XV. században nem a dél-orosz vagy a krími alánok ivadéakai, hanem az észak-kaukázusiaké, akiknek a nyelvébe a kaukázusi alapnyelvből kerültek elemek.”²⁸ A jász szójegyzék ellenőrzése és pontosítása, amelyet nemrégiben Ritter Ralf-Peter végzett el, Németh Gyula alapvető megállapításait nem érintette — a jegyzék nyelve rokon az oszét nyelv mai digorszki dialektusával — nyilvánvalóan a jászok, magyarországi alánok nyelve ez.”²⁹

Új fényt vet a magyarországi jászok származásának kérdésére a Jászság területén (Jászdózsától nem messze) folyó XIII—XV. századi jelentős négyzállási temetőfeltárás. Ezt a lelőhelyet a II. világháború előtti irodalomban nem tartották túlzottan jelentősnek, ismerték, de szisztematikus kutatása csak nemrég indult meg. 1983-ig 456 sírt tártak fel a négyzállási temetőben, s ezeket Selmeczi László az ásatás vezetője jásznak tekinti. (S ahogyan Selmeczi László írja, a Négyzállásra vonatkozó középkori források igazolják, hogy itt jász-magyar alánok éltek.³¹) A temetkezés földbeásott sírokba történt; a sírok nyugati tájolásúak, a halott lábai nyújtottak, s a kezeit behajlítva a mellre vagy a hasra helyezték. Selmeczi László külön kiemeli a kéz helyzetét és hivatkozik Szabó János Győző véleményére, aki szerint ez a temetkezési rítus a bizánci (keleti) kereszténységet jellemezte. Így tehát a Négyzálláson eltemetett emberek kezdetől fogva keresztények voltak, de keleti keresztények lévén a római katolikus egyház szemében eretnekeknek minősültek. Éppen ezért a XV. században a ferencesek még egyszer megkeresztelték őket, s a temető közepén kőtemplomot építettek, amely egyhajós és ötszögletű, erősen nyújtott apszissal zárul; az építészetben ezt a szerkezetet a ferencesekhez köthetjük. A jászok másodszori megkeresztelését írásos források is igazolják.³²

A sírok mellékletei nem nagyszámúak (érdekes a kerámia hiánya), de néhány dolog nagyon beszédes és elegendő bizonyítékot szolgáltat az etnokultu-

rális jellemzők meghatározására. Így a *Komáromi József* által publikált bronzgyűrű (sajnos nem eléggé pontosak a rajzok) külső oldalukon éles kiszögelléssel, a kaukázusiakra emlékeztetnek.³³ Legutóbb, többek között, a hevszuroknál volt meg, s *gadzisijának*, *leszulának* nevezték.³⁴ *Prückler József* cikkében bronzból készült füles gombokat közölt, s ezek igen széles körben elterjedtek az észak-kaukázusi alán kultúrában és az Arany Horda időszakának emlékei között.³⁶ Közéjük tartozik a bevágott bronzlemezéből készült fibula is, amelynek kaukázusi származása szintén nem zárható ki.³⁷ Hasonló típusú koralakú aszúrozott lemez nem ritkaság az Észak-Kaukázus középkori leletei között.³⁸

De különleges jelentősége van *Selmeczi László* ásatása néhány leletének a magyarországi etnokulturális kapcsolatok igazolása szempontjából. Mindenek előtt két horgas bronz kapocsnak, amelyek rajzait e sorok írójának alkalma volt megtekinteni a szolnoki Damjanich Múzeumban. Ezek a darabok az egykorú helyi kultúrában idegenek, ugyanakkor széles körben elterjedtek a mongolok megjelenése előtti időszakban az Észak-Kaukázus leletanyagában.³⁹ Nyilvánvalóan ezek Négyszálláson észak-kaukázusinak minősíthetők. Nem kevésbé fontos két koralakú bronz fülbevaló, tipikus alán nap amulett, amely széles körben ismert Észak-Kaukázusban.⁴⁰ Az amulettek rajzait sikerült megtekintennem Budapesten *Selmeczi Lászlónál*, az ásatás vezetőjénél. A női sírokban eléggé gyakran fordulnak elő hengeralakú csont és bronz tűtartók,⁴¹ amelyek tökéletesen hagyományosak az Észak-Kaukázusban. Ugyanakkor *Selmeczi László* arra is rámutat, hogy ilyen tűtartók a „hasonló korú Kárpát-medencei leletanyagban egyedülállóak.”⁴² Végül, kétségtelenül kelet-európai eredetű két ezüst fülbevaló az 1. és 86. sírból. Az egyik kérdőjel alakú fülbevaló alsó részén ezüsből készült huzalt csavartak körül és az öt golyócska ún. „szőlőfürt”-öt alkot, a második is kérdőjelre emlékeztet spirálisan felcsavart véggel.⁴³ Mindkét fülbevaló elterjedt az Észak-Kaukázusban a XIV. században és az Arany Horda időszakában. Ezek az analógiák főként Kelet-Európába és az Észak-Kaukázusba vezetnek, de a fém amulettek és az említett leletek elsősorban az alán kultúrával való kapcsolatot jelzik. A régészet eredményei tehát ugyanúgy igazolják a jász- és alán—oszét kapcsolatokat, mint a nyelvészet eredményei.

Selmeczi László a négyszállási temetőhöz közel egyidejűleg foglalkozott a település feltárásával is. Megállapítható, hogy a lakóházakat kőből építették, holott a közelben kő nincs és a Mátrából, 35 km-ről szállították ide.⁴⁵ Lehetséges, hogy ebben azt kell majd látnunk, hogy a jászok megőrizték a kőépítkezés hagyományát, azt, amelyet a Kaukázusban régen gyakoroltak. Ám még korai lenne ilyen következtetést levonni, az anyagot még nem publikálták.

Tehát a történeti, nyelvi, régészeti források egy harmonikus, egvező képet rajzolnak fel: az alán-kaukázusi eredetű magyarországi jászokat és migrációjukat és az anyagi kultúrában a megőrzött keleti elemek sorát, úgy ahogyan ezt *Prückler József* már régen észrevette.⁴⁶ Az ezt követő időszakban a magyarországi jászok kultúrája módosult, hasonult a jászokat körülvevő kultúra arculatához. *A. H. Magomedov* állítása arról, hogy állítólag a mai jászok és az Észak-Kaukázusban élő oszétek kultúrájában anyagi, szellemi és társadalmi téren folytonosság van, sőt hogy „a paraszti gazdaságok sok eszköze és a magyarok kézműipara alán—oszét genézist bizonyítanak”,⁴⁷ alaptalan és enyhén szólva belemagyarázás. Ilyen következtetések levonását csak a két nép kultúrájának és néprajzi képének gondos analizálása és összehasonlító vizsgálat után engedhetünk meg magunknak.

Hogyan alakult a Magyarországra került jászok sorsa a továbbiakban? A XIV. században a magyarországi jászok még jelentős mértékben őrzik iráni arculatukat. Így Károly Róbert 1323-ban kelt oklevele 30 jász nevét sorolja fel: „Larsan filius Zochan, Iwnchan filius Furduch, Jakobus filius Keskene, Chareth filius Ambultan, Demetrius filius Pubul, Stephanus filius Beegzan, Paulus filius Mokzun, Andreas, Chakan, Zacharias et Georfius filius eiusdem, Demetrius filius Kurman, Hurz, Arpan, Andreas filius Zwagan, Zaduch filius Kolnen, Georgius filius Marquar, et Petrus filius Chomoz, Jazones fideles nostri.”⁴⁸

V. I. Lamanszkij úgy véli, hogy a fentebb felsorolt jászok közül tíznek keresztény neve van, ahogyan ez szokásban volt a keleti keresztényeknél, „de jelentős többségben nem török, hanem iráni arculat és jellemvonás.”⁴⁹ Ez az oklevél említi először önálló népként a jászokat. Az oklevél még arról is tudósít, hogy 18 néven nevezett jász a saját és rokonai (nemzetsége) nevében a királyhoz fordul, hogy Keverge fiainak uralma alól vegye ki őket és nyújtson nekik kiváltságokat. A király meghallgatja a jászok kérését és megengedte, hogy saját bírót (kapitányt) válasszanak, sőt adott olyan jogot is nekik, hogy közvetlenül a király csapataként vonuljanak hadba. Szabó László elemezve az 1323. évi oklevelet, arra a következtetésre jutott, hogy a jászoknak a kunokhoz való viszonya 1323-ig alárendelt volt, s megemlíti azt is, hogy a Keverge név török—kun eredetű abban az időben, amikor a jászok többnyire alán neveket viseltek.⁵⁰ Jellemző, hogy az oklevelek, ahol a kunokról megemlékeznek, tudnak családjairól, nemzetségeikről, ám a jászokról soha sem szólnak, jöllehet régóta a Jászság területén élnek és résztvettek a király hadjárataiban is.⁵¹ Megállapítható, hogy az 1323-ig kiadott oklevelekben a kunok elfedik mintegy a jászokat és bejövételük óta fennhatóságuk alá tartoztak. 1323-ban a jászok tudtak élni a kedvező politikai helyzettel — Károly Róbert király hatalma megerősödén, korlátozni akarta a kunok befolyását. Ettől kezdve válik világossá, hogy a jászok önálló etnikai egységet alkotnak; 1339-ben a jászok lakóterületének központja Jászberény és székiük (közigazgatási egység) külön vált a kun székektől.⁵² A jászok és kunok szembeállítását a királyi hatalom megerősödésének egyik első lépése.

A XVI. század elején kezdődött a magyarság harca a törökökkel. Az Alföld, amelyhez a Jászság is tartozott, török harcok területévé vált. Az első török hadjárat 1536-ban érintette a Jászságot, ennek eredménye, hogy a lakosság félvén a becsapó törököktől, Jászberényben kezdett koncentrálni. 1550-ben Jászberényben és 12 jász faluban 752 családot írtak össze. A török uralom után (1552, 1572 nagy hadjáratai) Jászberényben már 1049 család élt (jöllehet az adatok nem teljesek).⁵³ Egy fennmaradt 1550-es török defter (fejadó összeírás) szerint kun és jász családok egész sorát regisztrálták, közülük figyelmet érdemelnek a Kuca, Bakszán (kabard-balkarc területen egy folyó neve), Durgan, Bakator, Baló, Bodor, Kesken, Olan (*Rusvay Kálmán* szerint alán), Seburán, Tar,⁵⁵ és a családnevek „-on” végződésű csoportja, amely *Németh Gyula* szerint jász eredetre utal.⁵⁶

A jászok életében a legkritikusabb időszak Eger 1596. évi elfoglalása után kezdődött, amikor a Jászság majdnem elpusztult.⁵⁷ De 1608-ban a jászok már saját zászlóik alatt veszmisültek részt II. Mátyás (Habsburg) király koronázásán. Tehát a jászok nem semmisültek meg, jöllehet a Jászságot a törökök elfoglalták, átépítették és megerősítették Jászberényt. Nyilván a jászok egy része Magyarország más területére költözött át, különösen sokan voltak a hajdúk között (Magyarország keleti részén) és Fülek várában,⁵⁸ de megindult ezután a Jász-

ságba való visszaszívargásuk is. Szabó László ezért a következőket írja: „a jász lakosság szilárd magot alkotott”, őrizte kulturális sajátosságait, sőt a szerző arra a következtetésre jut, hogy a jász lakosság a török uralom idején nemcsak megmaradt egy részében, de a beköltözők különböző hullámait befogadva asszimilálta őket, hasonította saját kultúrájához.⁵⁹

A XVI. század folyamán a jász családnevek fokozatosan eltűnnek, helyet adva a magyaroknak. Ez az időszak a jász—magyar nyelváltás korszaka is. A XVII. század végén *Otrokocsi Főríz Ferenc* tanúsága szerint a jászok már nem beszéltek csak magyarul,⁶⁰ a nyelv és a kultúra asszimilációja befejeződött. Az etnikai tudat a jászok utódainál azonban a mai napig megmaradt: „Mi magyarok vagyunk, de jászok.” — ezeket a szavakat a szerző a Jászságban maga is hallotta. Jászberényben *Bathó Edit* a Jász Múzeum munkatársa ezt mondta: „Jásznak hiszem magamat.”

A magyarországi jászok gazdálkodásának sajátosságai a földművelés és állattartás terén régóta ismertek. Fő terményeik a búza és a kukorica, illetve természetesen különböző gyümölcsöket is. Állattartásuk a takarmányra és szénára alapozódott és ezért istállózó jellegű volt. Sok jász családnak volt mintegy 300 birkája vagy 20 disznaja vagy 15 lóva egy gazdaságban, s ez középszintnek számított.⁶⁴ A XX. századig a Jászság gazdálkodását a tanyás gazdálkodási szisztéma jellemezte, a tanyák fő építményei az ólak (istállók) voltak és a tanyai gazdálkodásban is az állattartás dominált. A táplálkozásban a hús mellett nagy szerepe volt a tejtermékeknek, különösen a túrónak és sajtnak. A XX. századig nagycsaládi keretek között folyt a tanyás gazdálkodás — több nemzedék dolgozott és élt együtt több tanyán.⁶⁰

A tanyák a falvakhoz tartoznak. A lakóházak a templom körül helyezkednek el, a gazdasági építmények a lakóházaktól elkülönülve a települést körbefogták (kertek). A lakóépületek farazatos vagy nyeregretetős, náddal (szalmával) vagy cseréppel voltak fedve, s egyik hosszanti faluk mentére tornácot építettek —, ez a régi magyar építkezést jellemezte.

A XVI. század végén, XVII. század elején befejeződött a magyar parasztság földhözkötésének új folyamata. A Jászság területén azonban nem voltak nagy földbirtokok és a jászok személyükben szabadok maradtak, s hogy ez így történhetett, abban nagy szerepet játszottak a jász privilégiumok és a királynak tett hadi szolgálatok és adók.⁶⁴ A dokumentumokban gyakran nevezik őket „nemes jászoknak”. 1702-ben a jászok elveszítették kiváltságait — a Jászság területét a Német Lovagrendnek 500 ezer rajnai forintért eladták. De a szabadságukhoz ragaszkodó jászok (és kunok) ezt az összeget összegyűjtötték, visszafizették és 1745-ben Mária Terézia visszaadta jogaikat.⁶⁵ Ez a hatalmas anyagi teher sokáig gátolta a Jászság gazdasági fejlődését.

A szocialista Magyarországon a Jászság területe agráripari jellegűvé vált. Jászberényben van az ipar centruma,⁶⁶ ahol modern és erős ipari üzemek, az Aprítógépgyár és a Hűtógépgyár (exportra is termel) a legnagyobbak. A mezőgazdasági termelésben a szőlő és a bor is jelentős helyet foglal el. Jászberény a terület kulturális központja is, itt működik egy pedagógiai főiskola és a Jász Múzeum — ezek a vidék tudományos kutatásának és oktatásának központjai is. A múzeum kiállításában — megemlítjük, hogy centenárium 1974-ben volt — a Jászság története, néprajza és kultúrája került bemutatásra. A kiállításban központi helyen állították ki a Jászság történeti szimbólumát — a magyarok legendás hadvezérének, Lehelnek a harci kürtjét, aki a X. században élt és Regensburg alatt került fogságba és ki is végezték. A kürt 43 cm hosszú, ele-

fántcsontból készült és lovagi, szarvas- és oroszlánvadászatot, kentaurok harcát ábrázoló jelenetekkel van díszítve; illetve szárnyas griffek között sast ábrázoló címerrel, s az alsó frizen akrobaták, zenészek és szemfényvesztők láthatók. Ezek az utóbbi jelenetek magyarázzák meg egyúttal a nyitott tenyér motívumot is: Bizáncban a cirkuszi játékok azután kezdődhetnek meg, amikor a császár nyitott tenyerét felemelte és jelt adott a kürtösöknek. Ez is mutatja, hogy Lehel kürtjén amely egyedülálló, a cirkuszi játékok bizánci jeleneteit ábrázolták.

Lehel kürtje, amely nemzeti ereklye, régóta ismert a Jászságban: 1642-ben a jászberényi református egyház pecsétjén jelentkezik először.⁶⁹ Nem kevésbé fontos a Lehel név sem: a XIX. századig a Jászság másik szimbóluma volt, s a Lehel huszárok zászlója is ismert.⁷⁰

Mélyen szimbolikus, hogy 1945-ben a Jászságot és Jászberényt a német fasiszták csapataitól az oszét nép híres fia, a Szovjetunió kétszeres hőse, J. A. Pliev hadseregátornok szabadította meg.

A magyarországi jászok kapcsolatainak alapos vizsgálata az észak-kaukázusi oszétekkel és a kelet-európai alánokkal új oldalát nyithatják meg népeink kölcsönös kapcsolatait történetének. Nyilvánvaló az is, hogy a további kutatómunka négy fő irányba folytatódhat: a jász (alán) nyelv lehetséges emlékeinek feltárása; a magyarországi jászok hagyományos népi kultúrájának megismerése; a jászok és kunok folklórjának kutatása; és végül a magyarországi jászok régészeti emlékeinek további feltárása.

VLGYIMIR ALEKSZANDROVICS KUZNYECOV

a történettudományok doktora,

a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Észak-Oszétiai Intézetének igazgatóhelyettese

— Ordzonikidze

(Fordította: Szabó László)

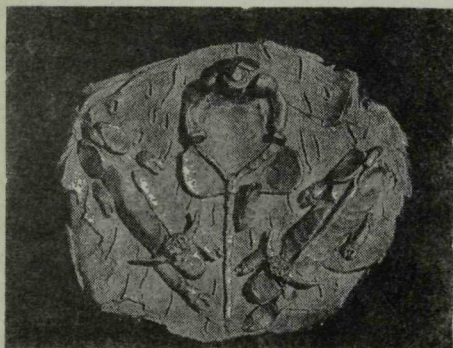
JEGYZETEK

1. Szvodka ih szosztavlena E. G. Pselinoj. Töle: O mesztonahozsdenii jászkoze goroda Dedjakova po russzskim letopiszjám i isztoricseszkoj literature. MIA SZSZSZR, N° 114. 1963. 160.
2. Artamonov, M. I. Isztorijá hazar. Leningrád, 1962. 246; 356; 359; Pietnyeva, Sz. A.: Kocsevniki Szrednevekovjá. Moszkva, 1982. 59.
3. Marquart, J.: Osteuropäische und ostasianische Steirfzüge. Hildesheim, 1961. 165. — Artamonov, M. I. im. 356.
4. Pselina E. G. i. m.
5. Lamanszkij, V. I.: Zаметка ob jászah-alanah. „Archeologicseszkie izvesztijá i zametki, izdavaemüe Imperat. Moszkovszkim archeologicseszkim obszsetvom”. VII. N° 10. 1899. 294–297.
6. Szabó László: A jász etnikai csoport. I. Szolnok, 1979. 25. V. ö. még: A jász etnikai csoport. II. Szolnok, 1982.
7. Lamanszkij, V. I.: i. m. 294.
8. Magyarország története. I. Budapest, 1971. 147.
9. Szabó László: i. m. I. 26. Téves értelmezés. Tudjuk a Rogerius által is leírt első beköltözést. A tatárjárás utáni második beköltözést elemeztük. (Sz. L.)

10. Karamzin, H. M.: Isztorijá goszudarsztva Rosszijszkago. IV. 1833. 4—5.
11. Kuznyecov, V. A.: Ocserki isztorii alan. Ordzsonikidze, 1984. 257.; 271.
12. Kuznyecov, V. A.: Alanijá v X—XIII. vv. Ordzsonikidze, 1971. 32.
13. Pcselina, E. G.: i. m. 160. — Poveszt Vremennih let. cs. I. Ford. D. Sz. Lihacseva i B. A. Romanova. Moszkva—Leningrád 1950. 201.
14. Ibi al-Aszir. Tarih-al-kamil. Fordította: P. Zsuze. Baku, 1940. 141—142. — Rasid ad-din. Cbornyik letopiszej. I. Moszkva—Leningrád, 1952. 229.
15. Rusvay Kálmán: A jászok eredete és nyelve. Kecskemét, 1977. 8—10; 3. rajz.
16. U. o. rajz.
17. Magomedov, A. H.: Vzaimodejsztvie kultúr iranszkih (szkifov, szarmatov i alan) i finno-ugorszkih narodov. — Isztorijá, etnográfijá i kultúra narodov Szevernava Kavkaza. Ordzsonikidze, 1982. 30.
18. Horgosi Ödön szíves közlése.
19. Szabó László: Jászság. Budapest, 1982. 8.
20. Lamanszkij, V. I.: i. m. 295.
21. U. o.
22. Szabó László, 1979. I. 56.
23. Lamanszkij, V. I.: i. m.
24. Melich János: A jász nép névről. Mny. VIII. (1912). 193—199. — Rusvay Kálmán: i. m. 15. — Szabó László, 1979. I. 40—46. — U. o. 1982. 9.
25. Szabó László, 1979. I. 46—47.
26. U. o.
27. Németh Gyula: Eine Wörteliste Jassen, der ungarländischen Alanen. Berlin, 1959.
28. Németh Gyula: Szpizsok szlov na jazúke jászov, vengerszkih alan. Fordította: V. I. Abaev. Ordzsonikidze, 1960. 23.
29. Ritter Ralf-Peter: Bemerkungen zur „Jassische Wörterliste“. Acta Orientalia. XXX. (1976.) Budapest, 245.
30. Komáromy József: Jelentés az újabb régészeti leletekről. In: Jászberényi Jász Múzeum Évkönyve. II. (1938—1943). Budapest, 1943. 116—117.
31. Selmeczi László: A négyszállási jász temető. Communicationes Archeologiae Hungariae. 1981. 165.
32. U. o. 178.
33. Komáromy József: i. m. 115. 1., 3/a. ábra.
34. Gaszitasvili G. Sz.: Hevszurszkoe voeruzsényie „Abdzari.“ In: Materialü po etnográfii Gruzii. IX. Tbiliszi, 1957. 79—108.
35. Prückler József: Újabb Jászberény-négyszállási leletek. In: A Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve. II. (1938—1943). Budapest, 1943. 127.; 27.; 3. rajzok.
36. Kuznyecov, V. A.: Isszlédovánija Zmejszkogo katakombnogo mogilnika v 1958. g. MIA SZSZSR. N0 114. Moszkva, 1963. 13. és 4. ábra. — Miloradovics, O. V.: Hrisztianszkij mogilnik na Gordisce Verhnij Dzsulat. In: u. o. 92. 5., 2. ábrák.
37. Prückler József: i. m. 27/4. rajz.
38. Uvarova, P. Sz.: Mogilniki Szevernago Kavkaza. MAK. vüp. VIII. Moszkva, 1900. 83. és 76., 77. ábra; GIM. fondü pl. 91/59. b. inv. N0 38360 (iz Csegemszkogo obszesztva).
39. V. ö.: Kuznyecov, V. A.: 1963. 21., 9. tábl. 1—7. ábra.
40. Sztepi Evrazii v epohu szrednevekovjá. Moszkva, 1981. 64., 70—71. ábra.
41. Selmeczi László, i. m. 174. 11. ábra, 6—9. rajz. U. o.: A jászok és kunok története. In: Szolnok megye a népek országútján. Vezető a Damjanich János Múzeum kiállításához. Szolnok, 1982. 59—60. rajz.
42. Selmeczi László, 1981. 175.
43. U. a. II. 1—2. rajz. U. ö.: 1982. 67—68. rajz.
44. V. ö.: Uvarova P. Sz.: i. m. XLVIII. 4. tábla; Fjodorov—Davidov G. A.: Kocsevniki Vosztočnoj Evropü pod vlasztju zolotoordinszkih hanov. MGU, 1966. 6., 2. rajz; 39—40.

45. Selmeczi Lászlónak ezúton köszönöm meg, hogy megismerkedhettem ásatásai eredményével.
46. Prückler József: i. m. 128. V. ö. még: Henkey Gyula: Jászboldogháza népességének etnikai embertani vizsgálata. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve. Jászberény, 1974. 268.
47. Magomedov, A. H.: i. m. 30.
48. Lamanszkij, V. I.: 295.
49. U. o.
50. Szabó László: 1979. 28. — U. ö.: A jászok magyarországi betelepődése. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve. Jászberény, 1974. 9—19.
51. Szabó László, 1979. 28.
52. U. a. 29.
53. U. a. 67.
54. Rusvay Kálmán: i. m. 33.
55. Fekete Lajos: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968. 9.
56. Szabó László, 1979. 70.
57. U. ö.: 1982. 18.
58. Szabó László, 1979. 79. — Rusvay Kálmán: i. m. 32.
59. Szabó László, 1979. 80. — U. ö.: A középkori jászági lakosság etnikai jellegzetességei. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve. Jászberény, 1974. 41.
60. Németh Gyula: i. m. 6.
61. Bathó Editnek szíves köszönetem adataiért.
62. Szabó László, 1979. 103—110. — Bellon Tibor: Árokszállási tanyák. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve. Jászberény, 1974. 81—94.
63. Magyarország története. i. m. I. 302.
64. Szabó László, 1979. 160—161.
65. U. a. 176.
66. V. ö.: Banner János: A Jászberény-név változatai. In: Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve. 200—201.
67. Tóth János: 100 éves a Jász Múzeum. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve. Jászberény, 1974. 5—8.
68. Analógiák Nyugateurópából: Canier P. Ch: Nouveaux melanges d' Archeeologie d' Hitoire et Litterature sur le Moyen Age. Paris, 1874. 36. és B. rajz; 41., 43., 49.
69. László Gyula: Lehel kürtje. Jászberény, 1973. 20.
70. Foltiny István: A Lehel-huszárok zászlója. In: Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve II. (1943.) 238—268.

Szántás II.

Szélpál Árpád újra itthon

Az 1939 óta Franciaországban élő Szélpál Árpád író, költő „hazatérései” között a legfrissebb a budapesti Dorottya utcai fotókiállítás. Ehhez kapcsolódó levélből idézünk: „Ezek a fényképek több mint ötven évvel ezelőtt készültek... amikor Magyarországot elhagytam, összekapkodtam néhányat elég nagy anyagból. Ezek negyvenhat éven át kísérték hányattatásom útjait. Hűségesek maradtak hozzám, én is híven őriztem őket. Most hazatértek helyettem.”

Bízunk benne, hogy szűkebb pátriánk szülötte nem bízza hazatérését kizárólagosan a műveire, de értékes fotózsurnalisztikai kiállításának megnyitásán sajnós nem vehetett részt, gyengélkedett.

A Párizs melletti Sceauxban élő Szélpál Árpád 1897-ben született Törökszentmiklóson. Apja Schwartz Lipót szabómester, édesanyja a kőtelki származású Steinberger Ilona. Az író anyai nagyapja, Steinberger József '48-as vöröspipkás volt, Damjanich seregében harcolt a szolnoki csatában.

Az ifjú költő iskoláit Törökszentmiklóson és Szolnokon végezte, majd a fővárosban lett banktisztviselő. Hamar cselekvő részesévé vált a századelő egyik legizgalmasabb irodalmi, képzőművészeti mozgalmának, a magyar aktivizmusnak. A MA című folyóirat munkatársa — de első költeményei, riportjai Törökszentmiklóson jelentek meg — Kassák Lajos tanítványa, később József Attila barátja. A Magyar Tanácsköztársaság bukása után — majd azt követően többször is — bebörtönözték forradalmi eszméi, cselekedetei miatt. Az 1920-as évek végétől újságíró, megdöbbentő szociológiai ihletésű riportjai a Népszavában jelentek meg. 1934-től a lap irodalmi rovatának vezetője volt.

A Tüntetés című kötete 1918-ban, a Húsz vers című könyve pedig 1927-ben jelent meg. Ez utóbbit Gaál Gábor és Bálint György méltatták.

1939-ben Szélpál Árpád a Népszava tudósítójaként Párizsba távozott, majd alig egy évvel később a hitleri német csapatok elől onnan is menekülnie kellett, a gascogne-i Gers megye Solomiac nevű falucskájában kétkezi munkásként, napszámosként dolgozott, de rendíthetetlenül küldte tudósításait a Népszavának. A közel öt évig tartó „belső emigráció” után újra visszatért Párizsba, Aurelien Sauvageot professzor mellett dolgozott a Francia Rádió magyar osztályán. 1948-ig írt Kassák lapjába, a Kortársba, majd irodalmi kapcsolatai megszakadtak Magyarországgal. A francia nyelven megjelent munkái közül kiemelkedik *A hontalanok* és *A munkásnök* című szociográfiai könyve. Nagy segítséget nyújtott Károlyi Mihálynak emlékiratai megírásához.

Hosszú hallgatás után 1977-ben jelent meg Párizsban magyarul a *Versek*, majd 1979-ben a *Keréknyom* című kötete. Ez utóbbi különösen nagyerejű könyv méltán keltette fel a hazai irodalmi közvélemény érdeklődését az itthon már — méltatlanul! — elfelejtett író, költő és publicista iránt.

A költő idézése

„Vajon ismeri-e valaki a mai húszévesek közül Szélpál Árpád nevét? Tudják-e, hogy húszévesen a MA felfedezettje és egyik nagy ígérete volt; első verseskötete a *Tüntetés*. *Bortnyik Sándor* címlapjával, linómetszetével jelent meg 1918-ban, a puritán című és címlapú *Húsz vers* pedig Kassák Lajos konstruktivista

borítójával. És most itt a harmadik kötet, ötven év szünet után — írja a *Kritika* című folyóirat 1978. évi 7. számában *Tasi József*, s a Versek negyvenhat költeménye közül idéz is egyet.

Ha

Ha	négyen egy almán
verset írnék	ha
mint valaha	húszéves volnék
amikor még élt	ma
	megismerne az
	eperfa
és megjelent a Ma	a nádtetőn a moha
ha	a szikes mező
a Fészek kávéház	a csorda
asztalán	hazám
gyöngyözne hat	a szomszédasszony is
vizespohár	talán
kérek egy feketét	az ázott aszfalt
mondanám	Pesten
és rámmosolyogna	tükrözné a versem
Simon Jolán	és simogatná
verset írnék	lyukas cipőtalpamat
mely éget lázít	fekszem hanyatt
rímtelen	arcomat
a hirdetőoszlop	barnára égeti
megindulna	az eviani nap
velem	vitorlás siklik a
ellenem	tavon
a kérdés a felelet	
a plakát	Zagyva híd
jogot kenyeret	Varga malom
és a Szív utca sarkán	egy sirály sikolt
megosztoznánk	volt

A *Népszabadság* 1978. július 2-i számában *Szélpál Árpád üzenete* címmel *Rónai Mihály András* méltatja a költőt, s korunk *Mikes Kelemenjének* nevezi, az utolsó élő *Kassák*-apostolnak titulálja. „Nem mondom persze — írja az irodalomtörténész —, hogy ezek a versek (A Párizsból érkezett kötetéről van szó. A szerkesztő megjegyzése.) ezzel már oda is emelkednek ama levelek mellé. De a nyelvi tünemény azonos. S nagyon is mondom — most már nemcsak nyelvről, de a kötetből is felhangzó teljes költészetről is —, hogy *Szélpál Árpád* lírája, amelynek megítélése a háború előtti magyar irodalmi földrajzban a perifériának tekintett szocialista mozgalmi költészet peremvidékére szorult, a korunk magyar költészetébe való beillesztésre, abba kritikai elhelyezésre vár. Ami esedékes is, ahol az országot is az vette át, ami valamikor periféria volt — írja tanulmányértékű cikkében *Rónai Mihály András*.

László Gyula *Versek az emigrációból* címmel a *Népszava* 1978. szeptember 2-i számában hívja fel a figyelmet *Szélpál Árpád* költeményeire, a szerző munkásságára, *Pomogáts Béla* pedig a *Magyar Hírlap* 1980. február 15-i kiadásában

Elmélkedés, elégia Magyar költő Párizsban címmel, alcímmel méltatja az idős forradalmár költőt. „Mintha Arany János 'őszikéinek' csendes elégiját hangszerelte volna át valamilyen késő-avantgard hangszerre. Alaphangja a tűnődés, az elmélkedés, az elégia. Halk rezignációval szól nehéz tapasztalatairól, legszívesebben a múltba réved tekintete. Képzetele a hazai tájban — a Tisza-menti vidéken — kalandozik, vagy a régi Budapestet keresi fel. Felidézi a MA szerkesztőségi asztalát, ama régi szerkesztőség árnyalakjait: *Kassákot*, *Újvári Erzsit*, *Kahána Mózes*t, *Barta Sándort*. Ifjúságának társait. S felidézi a régi látzat, amelyet *Kandinsky Kék Lovasa*, *Chagall* szürreális tájai keltettek, a *Vörös Zászlót*, amely *Barta Sándor* verseiben lobogott. Ezekkel a régi emlékekkel, régi lobogásokkal újí el a múlt idő árnyait. Az emlékezés a költészet forrása lesz, s a költészet maga fegyver az elmúlással vívott nehéz küzdelemben. Búcsúzva mindattól, amit szeretett, amivel találkozott, búcsúzva egy viszontagságos élet fájdalmaitól és örömeitől. Szélpál Árpád, párizsi magyar költő, a verset emeli magasba: „mi az életet formába oltja — a vers én vagyok — halál felett győztes — amikor meghalok írja önarckép című költeményében. Messze idegenben — így fejezi be a méltató írást Pomogáts Béla — magyar költőként győzi le a hatalmasan múlt időt”.

Vészi Endre Életjel a sceauxi csöndből címmel ír Szélpál Árpádról az *Új Tükörben* (1980. április 24.) *Göncz Árpád* pedig az *Élet és Irodalomban* — 1980. július 12. — *Üzenet a távolból* címmel emlékeztet a forradalmár költőre, költő forradalmárra, — hogy csak a legfontosabbnak vélt hazai publikációkat idézzük.

A feledés homályából

Külön öröm számunkra, hogy Szélpál Árpád hazai irodalmi munkásságáról szűkebb hazánkban jelent meg egy küllemében szerény, de annál értékesebb összefoglaló kötet. Szélpál Árpád földije, *Fehér Imre* törökszentmiklósi tanár írta, s a szülőváros könyvtára adta ki — sajnos a nyomdaköltségekkel nem bírt el, sokszorosítva — a könyvet.

A szerteágazó kutatásokra épülő, tényanyagában gazdag és alapos, következtetéseiben is a valóságot feltáró tanulmány tíz fejezetben tárgyalja Szélpál Árpád hazai munkásságát. Valamelyest túl is megy azon *Fehér Imre*, hogy csak csupán Szélpál irodalmi munkásságát tárja fel, hanem — logikusan — a társadalmi környezet ok-, okozati összefüggéseibe ágyazva elemzi az itthoni életművet. A kötet részletezi a *MA*, *Kassák* és Szélpál kapcsolatát, a munkásmozgalomhoz fűződő viszonyát, irodalmi munkásságát, majd külön fejezet idézi meg a Népszavánál töltött termékeny évtized hazai emlékeit, külön a szociotókat. Közli *Fehér Imre* és Szélpál Árpád műveinek bibliográfiáját, felsorolja az azokról megjelent kritikák, recenziók, stb. sorát.

A mai magyar sajtó, az újságíró nevelés számára nélkülözhetetlen lenne Szélpál Árpád szépszámú és nagyerejű riportjainak maradéktalan ismerete, — nos a térben és időben meglehetősen szétszóródott publicisztikai anyag lelőhelyeit is közzéteszi a törökszentmiklósi kutató. Elsőként az országban, 1981-ben, a három, illetve négy évvel később itthon is megjelent Szélpál-kötetek kiadása előtt!

S ha már közvetve Szélpál újságírói munkásságát méltattuk *Fehér Imre* forrásértékű könyvének szűkszavú ismertetésekor, vétek lenne nem szólni azokról a fotókról, amelyeket írásunk kezdő soraiban említettünk.

Szélpál Árpád a *Népszavában*, a *Lantos Magazinban* — és más lapokban az 1929—1939 között megjelent szociográfiai riportjait fényképekkel dokumentálta. Ezek a fotók nem kiállításra készültek, felhasználásuk célját tekintve is különböztek a korabeli magyar szociofotósok: *Frühof Sándor*, *Haár Ferenc*, *Lengyel Lajos*, *Tabák Lajos*, *Escher Károly* és mások méltán világhírű képeitől. Esztétikai megjelenésük a lap, az írás igényeihez igazodott, az írói mondanivalót támasztotta alá.

Az igazsághoz tartozik az is, hogy Szélpál Árpád nem fotóművész, de...

A kérdés megismeréséhez *Albertini Béla*, a *Fotóművészet* 1983. 2. számában közölt, Szélpál Árpáddal készített levélinterjúja szolgálat tényszerű adalékokat. Megtudjuk az interjúból, hogy Szélpál Árpád 13 éves korában a bátyjától kapott ajándékba egy fényképezőgépet. De adjuk át a szót Szélpál Árpádnak, aki Albertini Béla kérdéseire a következőket válaszolta: „Sem környezetemben, sem iskolatársaim között egész Törökszentmiklóson nem ismertem senkit, akinek fényképezőgépe lett volna. Abban az időben, az első világháború előtti években magunk kötötte rongylabdával, magunk faragta bigével, lúdtollból vágott krumplipuskával játszottunk, és szappanhabból fújtuk a színes buborékokat a világba. A községnek egyetlen fényképésze volt. Ő örököltette meg az új párokat és az iskolaév végén az osztályokat. 1918-ban családi képet készített rólunk.

„Bölcsöde” — 1935

Mi lesz velünk?

Csodálatos dolgokat fényképezhettem volna akkor; a községi legelőről hazatérő tehén- és disznósereget, az embervásáron álldogáló mezítlásos napszamosokat, a búcsúsokat, a hetipiacot, az országos vásárt, amelyre évente négyszer az emberek felhajtották az eladásra szánt lovakat, ökröket, bárányokat. Lefényképezhettem volna Jász-Nagykun—Szolnok vármegye főispánját, aki pusztaszakállasi kastélyából négylovas hintón hajtott be Törökszentmiklósrá. De akkor még mindezt csak a szemem fényképezte, a gépem nem. . .

Amint az előbb mondtam, nem volt kitől tanulnom. A kérdés inkább az lehetne, hogy kitől tanultam meg látni. De erre nincs válasz. A doboz alakú Browning-Kodakkal együtt használati utasítást, fényérzékeny papírt és az előhíváshoz szükséges folyadékot is kaptam. Játék volt. Először persze szüleimet fényképeztem, aztán azt, amit láttam, vagyis azt, ami látásomat felébresztette. Ezzel a Browning-Kodakkal készítettem életem legérdekesebb fényképét. Sikertült „elkapnom” egy újszülött kiscsikót, amint először próbál lábra állni, és anyja nagy figyelemmel nézi. Sokáig őriztem, de ez is odaveszett. . . Megjegyzem, hogy sohasem gondoltam arra, hogy fotós legyek, az sem jutott eszembe, hogy amatőrként tökéletesítem magamat. Mindvégig „vadevezős” maradtam. Sok mindent összeolvastam, de szakirodalmat soha. . .

Előbb el kell mondanom, hogy Browning dobozzal készített fényképeimet egyszer megmutattam Kassáknak. Ez már 1926 táján történhetett, amikor Bécsből hazatért, és én válaszüton voltam; mihez kezdjek, ha meg akarok élni abban a nehéz világban. Ő biztatott, hogy kevéske megtakarított pénzemen vegyek egy jó fényképezőgépet, és próbálkozzam meg a fényképezéssel. Akkor már sokat tudtam erről. Megvettem Székely Aladár portré-fotó füzetét, amelynek élén Ady Endre állt. A MA révén ismertem Révai Ilkát, aki Kassákat is fényképezte. *Moholy-Nagy-gyal* a Mánál ismerkedtem meg, és figyelemmel kísértem későbbi kísérleteit is. Láttam néhány dagerrotípiát, helyesebben azok reprodukcióit. Nagy hatással voltak rám. Ismertem a „Querschnitt”-et, és már kialakult véleményem volt általában mindarról, ami az alkotás körébe tartozik. Megfogadtam Kassák tanácsát, vettem elég drágán egy használt, nehéz, szintén doboz alakú, német gyártmányú 9x9-es lemezes, tükörreflexes, redőnyzárás Zeiss-Tessar lencsés gépet, nehéz bőrtáskájával együtt. Ma is itt alszik a szekrényemben. Már muzeális becse lehet. Rögtön lefényképeztem Kassákat, aztán a „Mutter”-t, Kassák anyját. Az olyan jól sikerült, hogy Kassák bekeregette és felakasztotta a Sziget utcai lakás falára. Hogy jól sikerült, azon azt kell érteni, hogy visszaadta a maga természetes egyszerűségében, erejében, valóságában az öreg nénit. Így kezdődött. Első riportom 1929 szeptemberében jelent meg a Népszavában *Nyomortanyák* címmel. Ennek előzménye az, hogy

Nekik ennyi jutott a karácsonyból

egyszer — milyen alkalomból, már nem tudom — megmutattam *Welter*nek, a Népszava akkori főszerkesztőjének néhány fényképemet, már arra sem emlékszem, melyeket. Rögtön megbízott azzal, hogy csináljak fényképes riportot a nyomortanyákról. Attól kezdve több éven át minden héten a vasárnapi számban megjelent egy képes riportom. Döbbenetes volt, amit az életben láttam. Akkor értettem meg, hogy mire való az én fényképezőgépem. Nem arra, hogy bemutassam azt, amit látok, amit mások nem akarnak látni; az angyalföldi proletáreléteket, a ferencvárosi Kiserdő homokbuckáiban, gödreiben élő kilakoltatottakat, a lágymányosi nyomorúságot, a padon alvó munkanélkülieket, a munkára váró kubikosokat, a rongyos gyerekeket, akiknek tökmag vagy napraforgómag volt a táplálékuk. Ezeket nem lehetett a „kinyalt” fényképeken látni, ezekről nem tudott, nem akart tudni a Nagykörút, a Szabadság tér, a Dunakorzó, sem a Ritzben ebédelő és az Abbáziában szivarozó pesti polgár, sem az EMKÉben cigányzenét hallgató, vagy a Barossban feketéző, gondtalan úr. Ki mutatja meg ezt? Attól kezdve a fényképezőgép ugyanazt a hivatást töltötte be a kezemben, mint a toll. Fényképképzésen sohasem vettem részt, erre nem is gondoltam. A *Pesti Napló* (képes melléklete számára) egyszer fényképversenyt hirdetett, erre beküldtem egy fotómat. Ha jól emlékszem, tíz koronát nyertem vele, nem a százkoronás első díjat.”

Forró hamu

A Magvető Kiadó 1984-ben jelentette meg Szélpál Árpád emlékiratainak első részét, a *Forró hamu*-t. A terjedelmében is — 37 ív! — tekintélyes könyv a gyermek Schwartz Árpád világraeszmélésétől a Magyar Tanácsköztársaság leveréséig, első bebörtönzéséig és a szülővárosából történt meneküléséig idézi a szerző életútját.

„Hová menjek? Mihez kezdjek? A rokonaimnál találtam ideiglenes otthonra. Alhatok náluk, enni is kapok. Ázt tanácsolták, hogy várjak a hazamenetellel. Héjjasék cirkálnak arra. Elhurcolták a zsidó fiatalokat, néhány öreget is, a fegyverneki erdőbe. Elevenen temették el őket, csak a fejük látszott ki a földből, aztán lovakkal mentek rájuk, és többször átvágtattak rajtuk. . .

Végre levelet kaptam otthonról. Várnak haza. A helyzet már nyugodt. Egy „T” tiszt működik ugyan a csendőrséggel karöltve, de majd csak lesz valahogy. Végtére is kitöltöttem a büntetésemet. Hazamentem, de egy évig nem mozdultam ki a lakásból. A *Télémaque*-ot olvastam, *Bossuet* prédikációit, *La Fontaine* és *Victor Hugo* verseit franciául. A nagy malom könyvelőjétől kaptam kölcsön, az egyetlen embertől, akinek francia könyvei voltak a falumban.

Egy délelőtt bátyám azzal jött haza a műhelyből: azonnal mennem kell, tűnjek el a községből, utazzam Pestre, mert a „T” tiszt kellemetlenkedni akar. A csendőrök súgták meg a bátyámnak. Ripsz-ropsz összecsomagoltam egy kis koffert, és surrantam a kertek alatt, át a szántóföldeken, hogy ne a török-szentmiklósi vasútállomáson üljek vonatra, ahol megfoghatnak, hanem hat kilométernyire Pusztá-Tenyőn, ahová dűlőutakon jutottam el. Sem a rendőrségen, sem a Gyűjtőfogházban, sem a Szerb utcában, sem a detektívek kezén, sem a Surgoth tanácsa előtt nem éreztem magam olyan kitaszítottnak, olyan megszégyenítettnek, olyan megalázottnak, mint akkor, amikor a szülőfalumból kellett lopódzva menekülnöm. . .”

A könyv címe kettős értelmezésben is jelképes: utalás arra, hogy a proletárdiktatúra leverését követően mennyire élt a „hamu alatt parázsló harag” gondolata, de jelzés arra is, hogy a szerző — bár hosszú évtizedek múltak, megőregedett — milyen elevenen él az akkori magyar valóságban.

1927 óta a Forró hamu az első Szélpál-kötet, amely hazánkban megjelent. Kútfő értékű emlékirat, amely lebilincselően érdekes olvasmány is.

Számunkra többszörösen is forrásmű Szélpál könyve. A századfordulót követő évekből, az első világháború előtti Törökszentmiklósról és Szolnokról mindeztidáig alig maradt ránk tényszerű, de irodalmilag is értékes leírás. A korabeli iskolásélet, a vásár, a mesteremberek, a kishivatalnokok világa szinte kézközbe kerül Szélpál tolla nyomán. A törökszentmiklósi polgári fiúiskola elvégzése után a szerző a szolnoki felsőkereskedelmi iskola tanulója volt, naponta ingázott a két város között. Szégyen, de könyvből tudjuk meg, hogy a neves iskolának — amelynek *dr. Pap Illés*, a későbbi *Nemzeti Tanács elnöke* volt az igazgatója — *Németh Andor* is tanára volt.

A Forró hamu megjelenése után alig egy évvel újabb Szélpál-kötetnek örvendezhetett az irodalomszerető közönség. Megjelent — szintén a *Magvető* kiadásában — az *Öt év isten háta mögött*. A napló a *Solomiac* nevű franciaországi falucskában kemény mezei munkával töltött évekről szól, bizonyítva, hogy az igazi író számára a legnagyobb elszigeteltség sem akadály, ha van mondanivalója. S Szélpál Árpádnak bőven volt: a környezetében élő emberek nehéz életéről, a korabeli, ellentmondásos franciaországi viszonyokról. Ez a munka is hézagpótló, hiszen Gascogne-ról már sok mindent olvashattunk, főleg a romantika kódébe vesző ismereteket, de Szélpál Árpád könyve az első magyarul megjelent hiteles leírása — a gallok országában is csak későn felfedezett — gaszkonyi szellemnek, mentalitásnak, a környezettől elütő szokásoknak.

Várjuk az emlékiratok további folytatását, úgy is mint irodalmi élményt, de úgy is, mint közelmúltunk hézagos ismereteihez hiteles történelmi adalékot. Szélpál Árpád e szerény, csupán a figyelemfelkeltés igényével készült írás szerzőjéhez írt levelében jó hírt küldött: emlékiratainak újabb kötetét — kéziratban — a nyárutón fejezte be. A *Csipkebokor* című verseskötete nyomdában van, hamarosan — talán előbb mint folyóiratunk megjelenik — a hazai olvasókhöz kerül. A budapesti, Dorottya utcai fotósurnalisztikai kiállítását pedig talán láthatjuk majd szűkebb hazánkban is.

TISZAI LAJOS

Makaruk Constantin Lajos

(1949-1985)

Folyóiratunk tervezőszerkesztője, Makaruk Constantin Lajos 1985. november 15-én, életének 37. évében, tragikus hirtelenséggel elhunyt. Szeretett kollégánk emlékét megőrizzuk, s a Jászkunság hasábjain ezzel a levélfélével búcsúzunk tőle.

***

Kedves Kosztya!

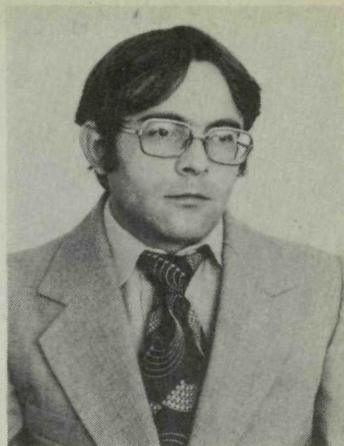
Péntek délelőtt van, fél tíz. Még két kerek órája sincs, hogy a szerkesztőségben hozzám vágják a hírt: KOSZTYA MEGHALT! Álldogáltunk a folyosón, és döbbsent bámultuk egymást. Nyomasztott bennünket a téged legyőző éjszaka, amelynek árnya bejárta a szerkesztőség minden zugát, átitatva mindent és mindenkit. Nagy Tibi, mint valami álomkóros, vette a kabátját, és csak azt mormogta: „Megyek, járok egyet...” Katona Laci csak állt a folyosón, a falnak támaszkodva, rágta a rég kialudt pipáját, s biztosan azok az idők rajzottak agyában, amit közös albréletben töltöttetek, fiatal újságírókként. A szerkesztőségben döbbsent emberek botlottak egymásba, s kérdőn, tanácstalanul széttárt karjukkal kérdezték: valóban igaz?!

Most utazom Kosztya, de van még időm a vonatindulásig. Egy sör mellett ülök a vasútállomás presz-szóijában, s még utoljára, jólesik beszélgetni Veled. Bár a szék, szemben velem, már üres. Tudom, nálunk rossz divat utólag barátáá szegődni, s tetszelegni a megmagyarázhatatlan dolgok fényében. Amit most akarok mondani, az nem e divat jegyében született, s remélem ezt érezted addig is, amíg itt ültél a szemközti széken.

Alig fél éve, hogy a pályára, a szerkesztőségbe kerültem. Mint minden újonc, akit mély vízbe dobtak, ijedten csapkodtam magam körül a vizet, próbálgattam az első úszómozdulatokat. Talán a harmadik napon megjelent a szerkesztőségi szobám nyitott ajtajában egy szemüveges, gyorsjárású emberke, mutatóujjával visszazotlta ornyergére a szemüveget, s fölötte elnézve, összehúzott szemöldökkel mustrált végig – szája sarkában alig észrevehető mosollyal. Ez voltál Te, s a jellegzetes mozdulatod...

Hogy ezután hogyan is alakult, pontosan nem tudom. Írtam egy szösszenetet, amiről azt hittem, hogy az már glossza. Úgy letoltál érte, a magad alig-ha utánozható stílusában, hogy alig álltam a lábamon: „Hogy adhattál ki a kezedből ilyen írást?!”

Azt is észrevetted, hogy esténként nem találok a helyem a városban. A magad módján segíteni próbáltál. Meghívtál az otthonodba, csavarogtunk nagyokat, ha időnk engedte, s ültünk a Tisza-part lépcsőin tervezgetve.

Igen, tervezgetve. Mert nagyon sok terved volt, amiket még meg akartál valósítani. Köztük olyanok is, amelyek igazán magasra törtek. Elmondta őket a füledtíszai nyárestéken, de megvalósulni már nem fog egyik sem. Valahol e tervekről másként döntöttetek...

Nemrégiben, egyik kollégánk édesanyjának halála kapcsán azt mondtad, hogy bármennyire is fájdalmas dolog örökre elveszíteni valakit, a halált mégis természetesnek kell elfogadnunk. Hiszen ez ugyanolyan része, sajátja az életnek, mint a születés, vagy éppen a szerelem. Igen Kosztya, valóban az. Az élet része. Csakhogy ez most senkit sem vizsgál, s nem is kárpótol.

Jó haver voltál, s jó kolléga. Egyike azon keveseknek, akik még hisznek a barátság erejében. Ha volt pénzed, gyakran kölcsönöztél; ha nem, akkor is meginvitáltál bennünket egy-egy sörre. Mikor is...? Szerdán beszélgettünk utoljára...

Nemsokára indul a vonatom, lassan befejezem hát a levelet. Meg kell szoknunk a könnyörtelen tényt: ezentúl már nem tördeled a lapot, az általunk leírt gondolatok nem a Te asztalodon öltik fel a végleges formát, azt a köntöst, amiben az olvasó elé léphetnek. A lap azért holnap, holnapután újra és újra megjelenik, hisz minden megy tovább a maga útján. Az életben nincsenek Csipkerózsika-pillanatok. Legfeljebb a Te kezéd nyomát nem hordozza már az újság...

Életünknek, bölcselkedő sörözgetéseinknek azonban még nagyon sokáig Te is résztvevője leszel. Hiszen magad is tudod, mennyit beszélgettünk mindig azokról, akik elmentek. Most talán csak ennyit... Majd máskor, talán tavasszal a Tisza-parti lépcsőn, többet beszélgetünk.

A többiek nevében is búcsúzom.

– Laci –

Ára: 12 Ft